

TONE POLJŠAK

***NEBO
IN ZEMLJA
ZA SVOBODO***

**Sodelovanje NOB Slovenije
z zavezniki**

Teden dni po izkrcanju v Normaniji so slovenski partizani izvršili več sabotažnih akcij na železnicah, ki povezujejo Dunaj s Trstom, Zagreb z Jesenicami ter Beljak s Trstom.

= sedanja državna meja

= meja z Italijo po letu 1918

= razdelitev Slovenije leta 1941

= velike in dolgotrajne prekinitev
železniških prog v letih 1943 do 1945

SKY AND EARTH FOR FREEDOM SUMMARY

Edited by Tone Poljšak

Union of Associations of War Veterans and Victims of Nazi-fascism in Slovenia.

Dedicated to the cooperation of the Slovene partisans with the allies during the second world war in Slovenia

The resistance of the Slovene nation against fascism and nazism in response to the second world war was explicitly a well-organised mass movement. It already started in the first year of the enemy occupation and the division of Slovene national territory among the three aggressors: Germany, Italy and Hungary. The first Slovene partisan units were founded in the summer of 1941. In 1942 they were united into larger mobile units - battalions, detachments and brigades. These operated over the entire ethnic territory, under the command of the Headquarters of the National Liberation Army and Partisan Detachments of Slovenia. Their offensive actions tied down large numbers of the occupiers' military forces and effectively cut his communications.

At the beginning of 1943, after the victory of the allies in North Africa and their landing in southern Italy, the territory of Slovenia became all the more important, both for the forces of the Rome-Berlin Axis and the allies. Soon after the establishment of direct contacts between the Allied Command for the Mediterranean and the Supreme Command of the National Liberation Army of Yugoslavia, military missions also arrived in Slovenia and Croatia. The first leader of the British military mission was the Canadian, Major William Jones, who arrived at the Headquarters of Slovenia on 27 June 1943.

Organised cooperation between the Slovene partisans and the allies began with his arrival, although even prior to this the former had tied down considerable Italian and German forces and successfully destroyed the main railway line which linked Austria with Italy and the Balkans with Germany. Slovene partisans had also rescued a number of allied soldiers and officers who had been Italian and German prisoners of war on the territory of Slovenia. The best known of them was the New Zealander, John Denvir, with the partisan name "Frank".

After the capitulation of Italy, in addition to the British mission mentioned above, American and Soviet missions also came to the Slovene partisans, and in the last year of the war, also Czech and French ones.

Allied assistance, which was dropped by parachute from aircraft to secret landing points, was initially modest. It consisted for the most part of ammunition and light weapons and only a little equipment and sanitary materials. At the time of the invasion of Normandy in 1944, and afterwards, it markedly increased and it is considered that in total in the period from the summer of 1944 to the end of April 1945, it amounted to arms for 35,000 and clothing, footwear and other equipment for 30,000 fighters.

From the autumn of 1944 to the end of the war, allied assistance to the Slovene partisans also arrived directly by aircraft, which landed at Nadlesk airfield (south-east of Postojna) and Krasinec and Otok (south of Metlika). At that time, the Slovene partisans rescued ever more American airmen.

Thus allied aircraft transported from the mentioned airfields 304 rescued members of the 15th American airforce, which operated from southern Italy in bomb-

Tone Poljšak

***NEBO
IN ZEMLJA
ZA SVOBODO***

Sodelovanje NOB Slovenije z zavezniki

94(497.4) "1941/1945"

POLJŠAK Tone

Nebo in zemlja za svobodo:
sodelovanje NOB Slovenije z zave
zniki / Tone Poljšak-Ljubljana:
Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, 1998

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, št.: 415-348/98 sodi brošura med izdelke, za katere se plačuje 5% davek od prometa (Ur.list RS, št. 4/92)

LJUBLJANA, 1998

Tisk: Tiskarna Skušek, Ljubljana

Fotografije:

Muzej novejša zgodovine Ljubljana

- ★ Namesto uvoda, knjižici na pot
- ★ Od osebnih usod do vojaških misij
- ★ V Sloveniji, okoli in nad njo je vse bolj vroče
- ★ Sprejem pomoči je bil dobro organiziran
- ★ Za rešene zaveznike je bila zvezda simbol svobode
- ★ Ranjenci v Italijo, od tam pa prekomorci
- ★ Med nami niso bili tujci, ampak soborci
- ★ Od spominov do legende

H Namesto uvoda, knjižici na pot

Pobuda za srečanje nekdanjih zaveznikov, vojnih veteranov v Sloveniji ni nova. Zadnjič se je izoblikovala v prvih dneh meseca maja leta 1995, ko je ves svet praznoval petdesetletnico zmage nad fašizmom in nacizmom ter konca druge svetovne vojne v Evropi.

Takrat so v vseh prestolnicah držav velike protihitlerjevske koalicije pa tudi v tistih, ki pri pokončanju najhujšega zla tega stoletja, ki se je širilo iz Rima in Berlina, niso sodelovale, organizirali priložnostne parade, svečanosti in druga srečanja veteranov. Skupni imenovalec zanosnih besed, ki so bile izrečene ob tem, je bilo geslo: "Nikoli več vojne, nikoli več talcev in represalij nad civilnim prebivalstvom, nikoli več idej o večvrednosti nekaterih ras in narodov, ki si to pravico jemljejo z zanikanjem, izničenjem in s suženjstvom drugih".

Tudi Slovenija, ki je kot država stopala šele v četrto leto svoje samostojnosti, je zaznamovala visoko obletnico konca sovražne nasilne okupacije ter lastni prispevek v velikem podvigu zaveznikov za zmago.

Na pobudo Zveze združenj borcev in udeležencev NOB so poleg veteranov osvobodilne in osamosvojitvene vojne za Slovenijo na državni proslavi sodelovali tudi nekateri rešeni letalci in zavezniški vojni ujetniki ter pripadniki tujih vojaških misij, ki so se v času narodnoosvobodilnega boja pred več kot petdesetimi leti znašli v Sloveniji.

Na sprejemu za tuje goste pri predsedniku republike, ki je nekatere med njimi odlikoval, med ogledom Dražgoš in Begunj ter ob odkritju plošče v spomin na delo zavezniških vojaških misij na Rogu, je vznikla zamisel, da bi se čez leto ali dve zbrali na

posebnem srečanju, ki bi bilo posvečeno samo sodelovanju slovenske partizanske vojske z zavezniki.

Ob tem smo mnogi ocenili, da je naša mlada država v svetu v glavnem znana le po svojem sorazmerno mehkem izstopu iz nekdanje skupne države in po tem, da smo bili po številnih tujih ocenah dokaj samovšečni in nedejavni opazovalci grozot v tistih letih še vedno pregretega balkanskega pekla. Manj uspešno smo se tujini predstavljali kot naslednik države, ki je bila dejaven in uspešen del skupnega boja vsega demokratičnega sveta za zmago nad fašizmom in nacizmom.

Slovenska borčevska organizacija in Muzej novejše zgodovine sta za preseganje takšnega stanja v sodelovanju z ameriškim vojnim letalskim muzejem v Rantoulu, v državi Illinois, ZDA in ob pomoči slovenske ambasade v Washingtonu že leta 1995 organizirala stalno razstavo o rešenih ameriških letalcih na ozemlju Slovenije, ki je bila nekaj časa odprta celo v Pentagonu.

Tem dogodkom so sledili stiki z britansko in drugimi veteranskimi organizacijami nekdanjih zavezniških držav, v katerih smo napovedali že omenjeno mednarodno srečanje, posvečeno sodelovanju naše narodnoosvobodilne borbe z zavezniki. To sodelovanje pa ni bilo omejeno le na reševanje letalcev in vojnih ujetnikov ter na zavezniško pomoč v orožju in opremi naši partizanski vojski, ampak ima še številne druge razsežnosti. Sem sodijo ustanovitve in oprema prekomorskih brigad v Italiji in v nekdanji Sovjetski zvezi, skupno načrtovane in izvedene obširne diverzantske akcije za prekinitev pomembnih prometnih zvez v osrčju nemškega vojaškega zaledja, gradnja in delovanje partizanskih letališč, evakuacija ranjencev in nemočnih oseb z osvobojenega ozemlja v Italijo in Dalmacijo in še kakšna posebnost.

Da bi tako obsežno zamišljeno obuditev spominov na uspešno sodelovanje ter kasnejše druženje z zavezniki čim bolje izvedli, sta se osrednji vodstvi Zveze združenj borcev NOB in Zveze društev vojnih invalidov Slovenije že pred časom odločili, da to pripravita in izvedeta skupaj. Osrednji dogodek naj bi bila 55 letnica prihoda prve zavezniške vojaške misije v Glavni štab NOV in PO Slovenije že zgodaj poleti 1943, to je kar slabe tri mesece pred kapitulacijo Italije.

Zamisel o svečanem zaznamovanju skupnega boja slovenske partizanske vojske z zavezniki s srečanjem konec junija 1998 v Beli krajini pa naj poleg ponosa in širšega zavedanja o našem nemajhnem prispevku k zavezniški stvari odgovori tudi na bedne poskuse potvarjanja resnice o tem, kdo je bil med drugo svetovno vojno na pravi strani in kdo se ima upravičeno za zmagovalca. S tem naj bi ponovno ugotovili, kdo je bil za upor in je v njem sodeloval in kdo se je udinjal okupatorju ter mu zvesto služil do konca vojne tudi tako, da mu je izročal ujete zavezniške letalce.

O vsem tem naj na splošno spregovori brošura, ki jo ponujamo v branje. To ni niti zgodovinska študija, niti izdelek raziskovalnega novinarstva. Je le skromen povzetek že objavljenih in nekaterih še neobjavljenih zapisov, razmišljanj in ocen o sodelovanju in usklajenem delovanju z zavezniki na vojaškem in obveščevalnem področju ter o organizaciji slovenskega partizanskega zdravstva, kurirskih zvez, intendatske službe, gradbeništva, letalstva in začetkov vojaške diplomacije na področjih, kjer smo sodelovali s članicami velike protihitlerjevske koalicije.

Kot takšno vam jo priporočam v zanimivo in prijetno branje.

Avtor

Ljubljana, na Dan zmage 9- maja 1998.

★ Od osebnih usod do vojaških misij

Poleg mržnje do neizprosnega okupatorja in želje po svobodi, je bilo v zavesti prvih slovenskih partizanov tudi prepričanje, da se borijo za veliko skupno stvar celotne Evrope in vsega sveta, za uničenje fašizma in nacizma. V to so verovali, čeprav so bile v daljnih letih 1941 in 1942 zavezniške fronte daleč od med tri napadalce razdeljene Slovenije. Takrat je bila Velika Britanija še stalna tarča nemških bombardiranj in njene čete v Severni Afriki so bile v obupni obrambi. Ruska fronta je bila pomaknjena globoko na vzhod, pied vrata Moskve. Leningrad se je branil v blokadi, v Stalingradu pa so potekali srditi boji za ruševine. Združene države Amerike vse do konca leta 1941 še niso bile v vojni. Začetki upornišva v okupirani Evropi, v Franciji, Norveški, Poljski, Češki in drugod so bili še skromni in občasni. Le v med štiri okupatorje razdeljeni Jugoslaviji so bila že večja ali manjša osvobojena ozemlja pod nadzorom enotno vodene, dobro organizirane in ne le za krajevno gverilo, ampak tudi za širše taktično vojskovanje usposobljene narodnoosvobodilne vojske - Titovih partizanov.

Posebnost Slovenije v okviru nekdanje skupne države in v Evropi pa je bila v tem, da je bil upor množičen in je zajel vse sloje prebivalstva. Ob tem napadalci niso uvedli le vojnega režima začasne okupacije, ampak so slovensko ozemlje proti načelom in določbam mednarodnega prava vključili v celovitost svojih držav. Zato je bil odgovor vseh treh okupatorjev - Nemcev, Italijanov in Madžarov, na vsako obliko odpora še bolj surov. Delovanje prvih slovenskih partizanskih čet in bataljonov pa je bilo v Berlinu in Rimu še bolj odmevno in vznemirjajoče.

Z razbitjem šifriranega sistema tajnih nemških brezžičnih zvez so zahodni zavezniki že v prvih letih vojne v nasprotju z marnjami iz krogov jugoslovanske emigrantske

vlade izvedeli, kako močno in edino učinkovito odporniško gibanje v jugovzhodni Evropi predstavljajo tako slovenski, kot drugi jugoslovanski partizani.

Skladno s tem je zavezniško poveljstvo sredozemskega bojišča že sorazmerno zgodaj vzpostavilo stike najprej z osrednjim vodstvom Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, kmalu za tem pa še z glavnima štaboma Hivaške in Slovenije. Ta dva sta že od poletja 1942 poveljevala ne le krajevnim partizanskim skupinam in odredom, ampak že desetini gibljivih, dobro urejenih in kar primer-
no oboroženih brigad. To je bila že prava vojska, ki je s svojim neprestanim ofenzivnim delovanjem vezala nase številne sovražnikove sile in jih tako odtegovala z drugih bojišč.

S popolno zmago zahodnih zaveznikov v Severni Afriki konec pomladi leta 1943 ter s kasnejšim izkrcanjem na Siciliji in na spodnjem delu apeninskega škornja, je postalo slovensko ozemlje pomemben del zaledja novo nastajajoče italijanske fronte, ki je bilo za Nemce vse bolj občutljivo, za zaveznike pa še kako zanimivo.

Preko Slovenije in zahodnih delov Hrvaške so šle najpomembnejše železniške in druge povezave med Balkanom in osrčjem Reicha ter iz njega v Italijo. Železniške proge Dunaj-Ljubljana, Ljubljana-Trst, Jesenice-Gorica in Zagreb-Jesenice so bile za sile Osi življenjskega pomena. Napadi nanje in rušenje na primer Štampetovega mostu, pa so bili največja nevšečnost in zadrega, ki so jo povzročili slovenski partizani še pred prihodom prve zavezniške misije v naš Glavni štab in še brez pomoči v orožju in razstrelivu, ki je temu prihodu sledila.

Prihod kanadskega majorja Williama Jonesa na Bazo 20 v Kočevski rog 27. junija leta 1943, kamor je prispel iz Glavnega štaba Hrvaške, je bil za naše osvobodilno gibanje sprva bolj znak mednarodnega priznanja. Šele

kasneje je delovanje zavezniških misij pri Glavnem štabu Slovenije ter pri štabih IX. korpusa na Primorskem in IV. operativne cone na Štajerskem, privredlo do izdatnejše oskrbe naših enot z razstrelivom, orožjem, opremo, obleko in obutvijo ter delno s hrano in sanitetnim materialom.

Zanimiv je podatek, da so slovenski partizani v letu **1943** izvedli največ rušilnih posegov predvsem na omenjenih železniških progah tik pred kapitulacijo Italije in neposredno po njej, ko je bila zavezniška pomoč odvržena s padali še neznatna. Tako so samo v tako imenovani Ljubljanski pokrajini od 171 večjih sabotаж, v katerih je bilo uničenih 30 lokomotiv ter 85 vagonov, promet pa je bil prekinjen za približno tri tisoč ur, več kot polovico izvedli samo v mesecu juliju, avgustu in septembru.

*Vodja prve zavezniške misije major JONES
s predstavni iki vodstva OF na Bazi 20*

Sicer pa je bil major Jones osebno zelo simpatičen in klen možak, ki je v devetih mesecih bivanja pri nas vzljubil Slovenijo in se navduševal nad junaštvom in iznajdljivostjo partizanov ter občudoval

požrtvovalnost in zavednost naših ljudi. Še danes lahko vidimo v raznih muzejskih zbirkah širom Slovenije njegove fotografije v krogu slovenskih partizanov, skupaj s člani najvišjega vodstva OF na slavnostni otvoritvi kočevskega zbora odposlancev slovenskega naroda, na ustanovnem kongresu Slovenske protifašistične ženske zveze in drugod.

Njegova zasluga je bila, da so zahodni zavezniki bolje spoznali bit in razsežnosti našega upora proti okupatorju in sramotno delovanje tako imenovanih vaških straž in domobrancev kot pomožnih italijanskih in nemških policijskih enot. Vse to in vztrajne zahteve, da nam zavezniki izdatneje pomagajo, je privedlo do tega, da so postale njihove letalske pošiljke številčnejše in bolje organizirane.

Vendar prihod prve zavezniške vojaške misije pod vodstvom majorja Jonesa na Rog ne moremo šteti za začetek sodelovanja z zavezniki v širšem smislu. Z njimi so nas povezale že dramatične osebne usode v Severni Afriki, na Kreti in drugod v Grčiji že leta 1941 ujetih britanskih vojakov in častnikov, med katerimi niso bili le Angleži, Valižani in Škoti, ampak tudi Novozelandci, Avstralci, Južnoafričani in celo Indijci in Arabci. Ti so kot posamezniki pobegnili že v začetku okupacije naših krajev iz nemških železniških transportov skozi Slovenijo ter se priključili prvim partizanom na Štajerskem na samem začetku upora. Enako velja za prve pobegle ruske in poljske vojne ujetnike ter Francoze na prisilnem delu. Ti so se nam pridružili v boju proti skupnemu sovražniku že pred kapitulacijo Italije ter še znatneje po tem.

Med slovenskimi partizani bo ostal neizbrisen spomin na Novozelandčana Johna Denvira, ki je leta 1941 pobegnil iz nemškega ujetniškega transporta, prišel v Šerčerjev bataljon, kjer je bil najprej

mitraljezec, bil leta 1943 ranjen in pod partizanskim imenom Frenk postal celo komandant drugega bataljona Šercerjeve brigade. Po vojni se je kot major naše vojske demobiliziral, se vrnil v domovino in v njej dočakal sicer prerano smrt.

Pesnik Matej Bor je v zbirki Previharimo viharje, ki jo je v letu 1942 založilo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, objavil pretresljivo pesem, posvečeno dvema britanskima vojakoma - Arabcema z imenom Junis in Krim, ki sta pobegnili iz nemškega ujetniškega transporta in sta kot slovenska partizana padla na Štajerskem že leta 1941.

Takole se glasi:

JUNIS, KRIM

Ko sta v angleških uniformah se pognala
iz nemškega vagona v poletno noč
slovenskih polj, morda je šepetala
arabska mati vama čez puščavo gledajoč:
Junis, Krim... Junis, Krim... Junis, Krim...
Morda je v čudnih sanjah, nemo tavajoč,
za vama se ko senca čez nasip pognala,
v lase in kri roke zagrebajoč
je tiho zlogovala: Junis, Krim...
Potem za vama šla je, potovala
po sanjsko lepi zemlji dan in noč
skoz pesem borov, trav in njiv vpijoč
za vama, ki sta šla vse dalje, dalje:
Junis, Krim... dokler ni pala, pala...
Potem vse dni poslušala je v dalje
puščav in v veter šepetala: Junis, Krim...

In vidva?

Nekje v svetinjskih hostah sta postala
slovenska partizana. V vonjavah borov, smrek,

mahu in praproti po solnčnih sta obalah...
potovala. Morda sta vase tiho: Alah, Alah!
šepetala, ko sta s tovariši v napad šla v breg.
Morda na mahu, sanjajoč v oblak, ki sneg
je nosil kdo ve kam, nekoč sta zarisala
smehljaj ljubečih ust, ki so v daljave
prosile Junis, Krim...

Tako so tekli dnevi. Zvečer sanjave
pesmi smrek, oblakov in jesenskih trav
kalil je le šepet pogovora. Janez je dejal:
"Hitler in kapital!" in sprožil pest je v zrak.
"Hitler and capital!" se Krim je zasmel.
"Our will be victory and future! 'tis so Francak?"
Vse, vse ste razumeli - pest, oči, roke:
saj jezik brez besed pozna srce.
Potem v reševniškem skednju neko noč
sprožili ste poslednji strel v žandarje.
Ogenj jokajoč
objel vas je
in tlel do zarje...

Junis, Krim... ihtel je glas vso noč
in dalje...

O tem je pela pesem, vojna pa je divjala naprej.

Še pred prihodom majorja Jonesa na Rog, je eno britansko letalo pri Podmelcu na Tolminskem nenapovedano odvrгло s padali enajst kontejnerjev. V njih so slovenski partizani našli tristo kilogramov razstreliva, pet zavojev minerske opreme, osemnajst brzostrelk in radijski oddajnik. Znan je tudi podatek, da so Britanci že zgodaj poleti leta 1943 s padali spustili na Šentviško planoto na Primorskem v nenapovedani tako imenovani obveščevalni akciji "Livingstone" dva primorska rojaka, ujeta pripadnika italijanske vojske. Oba sta se takoj javila partizanskemu poveljstvu. Takšnih primerov

pa je bilo kasneje še nekaj. Vendar se je vodstvo NOV in POS z zavezniki dogovorilo, da na ozemlje, ki ga nadzorujejo slovenski partizani, ne pošiljajo nenajavljenih sabotažnih in obveščevalnih misij.

Poleg tega je treba omeniti še to, da je slovenska partizanska vojska dobila prvo zavezniško orožje julija 1943 iz Hrvaške preko spuščališča na Otočcu v Liki in sicer dva protitankovska topa. Vendar se šteje, da so prve organizirane pošiljke bile poslane k nam šele dva meseca po prihodu majorja Jonesa v Glavni štab Slovenije, to je v drugi polovici avgusta istega leta. Takrat so tri letala v treh nočeh pri Gotenici na Kočevskem odvrгла prve tovore orožja, streliva in eksploziva. Temu je sledil mesec dni zatišja, ko ni bilo nobene pošiljke. Od oktobra do konca decembra 1943 pa so letalci RAF opravili dvanajst naletov na že urejena spuščališča Oklinek in Hrib pri Loškem potoku, kjer so odvrgli težko pričakovani tovor.

Zanimiv je podatek, da je eno britansko letalo 26. novembra istega leta odvrгло v bližini Velikih Lašč 15 kontejnerjev in s padali spustilo tri ameriške vojake, obveščevalce slovenske narodnosti. Tovor in padalci so padli v roke domobrancem, ti pa so Američane izpustili, da so kasneje prišli v Glavni štab Slovenije. To je edinstven primer, da domobranci zaveznikov niso izročili Nemcem in so jim celo omogočili prehod k partizanom. Kaj jih je k temu navedlo, ni znano. Vendar je očitno prav ta dogodek sprožil ostrejša navodila Organizacijskega štaba domobranstva v Ljubljani, ki je z okrožnico z dne 2. decembra 1943 svojim enotam zaukazal, da morajo "padobrance": aretirati, preprečiti pobeg, zvezati in po zaslišanju izročiti nemškemu SS in policijskemu štabu za boj proti banditom.

Po podatkih Glavnega štaba Slovenije so zahodni zavezniki od poletja do konca leta 1943 v celoti poslali slovenskim partizanom 180 pušk ter 20 strojnic s pripadajočim strelivom, 47 protitankovskih pušk, nekaj sto granat za topove kalibra 47 in 75 milimetrov, 430 min za minomete, 169 protitankovskih min in več kot 11.000 kilogramov razstreliva. Na seznamu dobljene pomoči pa je bilo še 20 kompletnih uniform, več sto komadov posameznih delov oblačil in perila ter 425 zavojev prve pomoči

Skupno z drugim drobnim materialom ter enim radijskim oddajnikom in štirimi sprejemniki, z enim pisalnim strojem ter 16 zavitki papirja, ter eno škatlo prepečenca, so letala Liberator in Halifax pripeljala našemu odporniškemu gibanju v celotnem letu 1943 približno 30 ton orožja in opreme ter nikakršne hrane. Čeprav je bilo za začetek to skromno, je bilo dobrodošlo vse, kar je bilo poslano. Za uspešno bojno delovanje pa je bilo najbolj pomembno in prepotrebno razstrelivo - vse bolj znano pod imenom "plastik".

H V Sloveniji, okoli in nad njo je vse bolj vroče
Leto 1944 je pomenilo popoln preobrat na vseh evropskih bojiščih. Vzhodna fronta se je že premaknila k mejam iz leta 1941 in se vse bolj približevala Reichu. Italijanska se je počasi, vendar vztrajno premeščala proti severu. Nemci so popolnoma izgubili premoč na morju in v zraku. V juniju se je začela invazija v Normandiji, čez dobra dva meseca je bil že osvobojen Pariz. Jeseni so prestopile k zaveznikom Romunija in Bolgarija. Tudi grški gverilci in albanski partizani so z manj napora izrinjali Nemce iz južnega Balkana, saj so se ti morali umakniti iz obroča, ki sta jim ga na severu pripravljala Rdeča armada in NOV Jugoslavije.

Vendar je bil odpor Nemcev še vedno žilav in dostikrat še bolj surov. Na njihovi strani so bile še Madžarska in ustaška NDf I, v severni Italiji pa fašistične milice tako imenovane Mussolinijeve republike Salò. Ob vsem tem so zavezniki že načrtovali prodor proti mejam Nemčije in v Avstrijo. Slovenija se je znašla v središču njihovih namer in interesov. Po invaziji v Normandiji so mnogi pričakovali še izkrcaje zaveznikov v Istri.

Kako so Britanci in Američani ocenjevali pomen nemških prometnih zvez na našem ozemlju izpričuje letak, ki so ga njihova letala odmetavala nad našimi kraji teden dni pred zavezniškim izkrcajem v Normandiji 6. junija 1944.

Na letaku je bilo zapisano:

SLOVENCI!

Vsi veste, da je prevoz Ahilova peta vsega nemškega vojnega sistema. Prav zaradi tega pomen Slovenije daleč prekaša njen obseg.

Slovenija leži na križpotju, kjer se srečujejo Nemčija, Jugoslavija, Italija in Madžarska, to se pravi, da reže glavne prometne žile, ki vodijo iz Nemčije v Jugoslavijo in Italijo in iz Madžarske v Italijo. In prav tako je Slovenija na prometnih žilah, ki vodijo iz Nemčije in Madžarske k morju, v Trst, Pulj, Reko in Sušak.

Vse nemške poti do najbližjega sredozemskega pristanišča vodijo skozi Slovenijo, ali morajo iti tje po dolgi poti na okoli.

Ves balkanski krom, ki ga Nemčija neobhodno potrebuje in brez katerega ne bi mogla nadaljevati vojne, mora prav tako skozi Slovenijo, ali pa ga morajo izpostavljati nevarnosti zavezniških min na Donavi.

Slovenske železnice so za Nemčijo prav tako vitalnega pomena za doseg italijanskega bojišča. Kar pogledjte na zemljevid. Osem železniških prog vodi iz Nemčije v kozi Francijo, to je proga skozi **Ventimiglio**, ki je stalno pod zavezniškimi bombami; druga vodi skozi **Mont Ceniš**, ki jo venomer ogrožajo francoski gverilci v Savoji. Dve drugi, **Simplon** in **St. Gothard** sta za Nemčijo brez pomena, ker vodita skozi nevtralno Švico. Samo ena direktna proga še ostane - **Brener**. Tudi ta je večkrat neprehodna: radi zavezniškega bombardiranja in radi italijanskih patriotov. Ostale tri proge skozi **Trbiž**, **Jesenice** in **Zidani most** gredo skozi Slovenijo. Če Nemci izgubijo te tri železnice, morejo priti v Italijo samo še po eni.

Slovenci! Vaše žrtve pri rušenju železnic niso zaman! Nemcem rušite vitalne poti, odrežete jih od Trsta, preprečujete, da bi macedonski krom prišel v Nemčijo, direktno pomagajte svojim bratom v Narodni Osvobodilni vojski, preprečujete, da bi Nemci dovažali potrebščine in ojačanja na italijansko bojišče. Tako vi igrate življenjsko važno ulogo v tej vojni in ste vsak dan bliže dnevni končne osvoboditve.

VSAKA PRETRGANA ŽELEZNICA JE
PRETRGANA NEMŠKA ŽILA DOVODNICA

Partizani so se na letak organizirano in odločno odzvali. Le teden dni po odprtju zahodne fronte v Franciji je, med drugim to pot že drugič, zletel v zrak Štampetov most, katerega so domobranci zvesto varovali.

Ob upoštevanju vsega navedenega, so zavezniki še bolj razvili svojo obveščevalno dejavnost ter znatno povečali pomoč partizanom z željami, da bi ti še odločneje in uspešneje rušili prometne veze in druge strateško pomembne objekte, ki so jih Nemci za nadaljevanje vojne potrebovali. Slovensko ozemlje pa je postalo tudi otok upanja ter možne rešitve za sestreljene letalce 15. ameriške zračne sile, ki je iz letališč pri Brindisi ju. Bariju in Foggi pošiljala eskadrilje štirimotornih Liberatorjev in letočih trdnjav nad strateške cilje v Avstriji, Južni Nemčiji, Slovaški, Češki in Madžarski.

Prav zaradi možnosti, da bodo sestreljene ameriške letalce rešili slovenski partizani in da bi dobili neposredne meteorološke podatke, so Američani obstoječi britanski misiji pri Glavnem štabu Slovenije na Novo leto 1944 priključili še svojega predstavnika

ka. Ta naj bi skrbel predvsem za reševanje njihovih letalcev. V marcu pa je prispela v Slovenijo še meteorološka skupina, ki je z Griča nad Suhorjem v Beli krajini imela neposredno radijsko zvezo, tako z glavnim štabom Slovenije, kot s svojo bazo v južni Italiji.

Delo vseh zahodnih častnikov za zvezo je do marca 1944 usklajeval kanadski major Jones. Za njim je skupni misiji načeloval ameriški kapetan James Goodwin. Občasno pa je v Glavni štab Slovenije prihajal s posebnimi vojaškimi nalogami še podpolkovnik Peter Moore. Kasneje so jim sledili še drugi predstavniki.

Sredi marca 1944 je prišla v Glavni štab Slovenije tudi sovjetska vojaška misija, ki jo je vodil polkovnik Nikolaj Patrahajcev. Tega je kasneje zamenjal med slovenskimi partizani bolj znan podpolkovnik Boris N. Bogomolov.

Vse tri zavezniške misije so poslale svoje predstavnike tudi k štabu IX. korpusa na Primorsko ter k štabu IV. operativne cone na Štajersko.

Misiji na Primorskem s tajnim imenom CLOWDER je načeloval podpolkovnik Peter Wilkinson, slovenskim partizanom znan kot polkovnik Peter. Zavezniške oficirje za zvezo na Štajerskem pa je vodil major Franklin Lindsay, sicer v civilu gradbeni inženir, v vojni pa strokovnjak za rušenje mostov.

Sovjetski misiji se je kasneje priključila še tričlanska sanitetna ekipa pod vodstvom vojaškega zdravnika, podpolkovnika Leonova, ki je delala vse do konca vojne v slovenski osrednji vojno partizanski bolnici v Kočevskem rogu in kasneje pri Črnomlju.

V oktobru leta 1944 se je skupna angloameriška misija pri Glavnem štabu Slovenije razdelila v britansko in

ameriško. V štab IV. operativne cone pa je prišla še posebna ameriška obveščevalna misija z imenom "MAPLE", ki naj bi s slovenske Štajerske prodrla na sever v Avstrijo.

Naloge misij so bile pridobivati obveščevalne podatke o nemških premikih in drugem njihovem delovanju, skupno načrtovanje večjih vojnih akcij za rušenje komunikacij, organizacija zavezniške pomoči z letali in kasneje tudi po kopnem in morju, pomoč pri ureditvi tajnih letališč in nenazadnje evakuacija sestreljenih zavezniških letalcev ter rešenih oziroma prebeglih vojnih ujetnikov.

V začetku je bila celotna organizacija delovanja misij in pomoči jugoslovanski osvobodilni vojski v rokah britanske vojaške obveščevalne službe za strateške naloge SOE s sedežem v Kairu. Ko pa se je vodstvo te službe preselilo v Bari, je nastopalo kot urad za posebne balkanske zadeve pod šifro BI-FORCE 399-

*Pobiranje zavezniške pomoči v zimi 1944-45
na Štajerskem*

Med zavezniki je obstajal sporazum, po katerem so zahodni dajali pomoč tistim partizanskim enotam, ki so delovale v zaledju nemške fronte. Enotam narodnoosvobodilne vojske, ki naj bi nastopale na fronti pa je dajala pomoč Sovjetska zveza. Po tem dogovoru je Sovjetska zveza kasneje pomagala opremiti našo pivo, drugo in tretjo Armado, zahodni zavezniki pa so poskrbeli za oborožitev in opremo četrte Armade, v katero je bilo vključeno tudi pet prekomorskih brigad.

Ob tako velikem interesu zahodnih zaveznikov in Sovjetske zveze za dogajanja v Sloveniji, je bilo pri nas pred začetkom leta 1945 skupno kar 82 zavezniških častnikov za zvezo. Od Sovjetov jih je bilo deset v Glavnem štabu Slovenije, trije v osrednji vojni partizanski bolnici na Rogu in trije pri štabu IX. korpusa. Britanska skupina je štela pri Glavnem štabu Slovenije dvanajst članov ter pet častnikov RAF za zvezo na letališčih in spuščališčih, medtem ko je bil en častnik pri Koroškem odredu. Od Američanov jih je bilo sedem pri Glavnem štabu Slovenije, štirje so bili pri IX. korpusu in šest na območju IV. operative cone na Štajerskem, od katerih sta bila dva neposredno pri Koroškem odredu. V izredni vojaški misiji na Štajerskem je bil tudi francoski častnik Claude Chappey.

Posebej moramo opozoriti na delovanje novozelandskega vojaškega kirurga, majorja Lindsay Rogersa. Ta je skupaj z dvema svojima asistentoma od poletja leta 1944 do konca vojne iz tajne partizanske sanitetne baze na Ajdovcu blizu vasi Soteska ob Krki obšel nekaj slovenskih vojni partizanskih bolnic na Rogu in izvršil na desetine zahtevnih operacij. S svojimi pozivi nadrejenim v Bari ter z raznimi osebnimi zvezami je dosegel tudi to, da so nam zavezniki poslali prenekatero zdravilo in najsodobnejše medicinske pripomočke.

ske naprave. Manj znano pa je, da je zavezniški zdravnik Lindsay Rogers pri zdravljenju neznanega slovenskega partizana oktobra 1944 prvič na naših tleh uporabil takrat še malo znani penicilin.

*Portret B. Jakca novozelandskega zdravnikika
Williama ROGERSA-zavezniškega kirurga med
slovenskimi partizani*

Poveljstva naših enot so z zavezniškimi častniki dobro in odkrito sodelovala. Do zapletov je prišlo malokrat in to le, kadar so hoteli na terenu nastopati samostojno ali pa obveščevalno delovati mimo vojnostrateških potreb in brez vednosti za to odgovornih naših organov. Pri vsaki tuji misiji je bil po en ali več partizanskih častnikov za zvezo. Ti so med drugim skrbeli tudi za varnost in dobro počutje zaveznikov. Nekateri zavezniški častniki so kaj radi sodelovali na tako imenovanem nevojaškem področju delovanja naših enot in v političnem delu množičnega

uporniškega gibanja. Z veseljem so se pojavili na partizanskih mitingih ter na zborovanjih množičnih organizacij. Le redki so to odklanjali.

Nekateri zavezniški častniki so tudi osebno sodelovali pri večjih vojaških akcijah. Tako je bilo na primer pri osvoboditvi Baške grape in pri porušenju mostov na železniški progi Jesenice - Gorica poleti 1944 ter ob napadu na most v Litiji septembra istega leta. Pri zadnjem dogodku sta se XV. udarni brigadi NOV Slovenije pridružila vodja angloameriške misije kapetan James Goodwin in vojni reporter revije "Life" John Phillips. Prvi je bil pri partizanskem napadu na nemško postojanko ranjen v nogo, drugi pa je opisal celotno akcijo, v kateri je po vnaprejšnjem dogovoru sodelovalo tudi šest zavezniških letal.

Naj omenimo še vodjo ameriške misije na Štajerskem majorja Franklina Lindsaya. Ta je v knjigi »Ognji v noči«, ki je pred kratkim izšla tudi v slovenščini, opisal svoje osebne izkušnje pri miniranju železniških mostov in tunelov na progi med Mariborom in Celjem jeseni 1944 in pozimi 1944/45. Samo ob eni omenjenih akcij ob poružitvi 720 metrov dolgega viadukta je bil promet na tej pomembni transportni žili zaprt kar pet tednov.

Najvišji predstavniki zaveznikov so se že med vojno zahvaljevali za pomoč, ki so jo predstavljale partizanske akcije za uničenje nemških komunikacij. Član Vrhovnega plenuma OF dr. Makso Šnuderl je v drugi knjigi svojega dnevnika iz časov bivanja na Bazi 20 dne 30. julija 1944 zapisal:

"Pri nas je mir. Redko keclaj se sliši kako streljanje. V Baški dolini na Primorskem je dosežen velik uspeh, ker je podrt most. General Wilson je izrekel s voje priznanje slovenski vojski, zlasti

pa angleški podpolkovnik Moor naravnost laskavo. Sedaj se spominjam besed polkovnika Vauhnik, ki je dejal leta 1941, pri konferenci, ki smo jo imeli Rus in jaz z njim radi njegovega vstopa v našo vojsko, da ta nima pomena, da spričo svetovnega položaja nič ne pomeni, da je škoda za žrtve, da je vse otročje! Kaj pa zdaj reče ta junaški modrijan, ko Wilson sam priznava, da smo storili veliko uslugo za italijansko bojišče, da znatno pomagamo zaveznikom?! Kaj bi rekel, če bi videl italijanske akte, po katerih smo mi sami prizadeli Italijanom okoli 10.000 mož izgub in vezali šest divizij! Tu se vidi, kako napačna je bila politika sredincev, ki so samo koristili okupatorju."

Ob takšnih uspehih narodnoosvobodilne vojske Slovenije se je v letu 1944 zavezniška pomoč znatno povečala. To pa je bilo tudi nujno potrebno, saj so v partizanske vrste vstopali novi borci, upor je zajel celotno etnično ozemlje. Oborožitev in oprema, pridobljena ob kapitulaciji Italije sta se iztrošili in pošli, oskrba iz civilnih virov pa je bila zaradi terorja okupatorja in njegovih sodelavcev vse manjša. Partizanskim enotam je proti koncu leta 1944 poleg oborožitve in opreme primanjkovalo predvsem hrane in sanitetnega materiala. Celotna področja osvobojenega in polosvobojenega ozemlja so bila že mesece na primer brez mila in soli.

Po nepopolnih podatkih so nam zavezniki v tem letu s približno tristo letalskimi poleti, v katerih so sodelovala tudi sovjetska letala, iz oporišča Bari - Palese, s padali odvrgli ali na naša tajna letališča pripeljali več kot 350 neto ton pomoči. Med njo je bilo: enajst tisoč pušk, osemsto lahkih in deset težkih strojnic, štiri tisoč brzostrelk, tristo petdeset protitankovskih pušk, osemdeset minometov PIAT in tride-

set minometov kalibra 45 in 81 mm, en protitankovski top s pripadajočim strelivom in dvajset tisoč ročnih granat. To je bila oborožitev za približno šestnajst tisoč mož, oblek in perila pa so poslali le za kakih sedem tisoč. Od pomoči velja omeniti še petinpetdeset ton hrane, pet tisoč kilogramov sanitetnega materiala, štirideset radijskih postaj, šest gumijastih čolnov in drugo štabno opremo ter malenkost motornega goriva in maziva. Na pretek je bilo le razstreliva, ki so ga v omenjenem letu dni poslali skoraj sto ton.

H Sprejem pomoči je bil dobro organiziran

Da so se zahodni zavezniki odločili v letu 1944 za večjo pomoč Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije in še posebej slovenskim partizanom, je bila posledica splošnih razmer na evropskih bojiščih, ki so vse bolj sklepala obroč okrog Nemčije. V skladu z oženjem tega obroča je naraščala zavezniška pomoč, vsemu skupaj pa je botrovalo tudi novo politično ozračje. Odnos zaveznikov do partizanov se je bistveno spremenil po znanem sporazumu med Vrhovnim vodstvom NOV Jugoslavije in Nacionalnim komitejem za osvoboditev na eni, ter predsednikom tako imenovane kraljevske vlade v izgnanstvu dr. Šubašičem junija 1944 na drugi strani. Odločilno pa je bilo srečanje med maršalom Titom in predsednikom britanske vlade Winstonom Churchillom v Neaplju sredi avgusta istega leta. Moža sta se ob tej priložnosti podrobneje dogovorila o usklajevanju operacij v Jugoslaviji in Italiji ter o pošiljanju zavezniške pomoči partizanom. Skladno s tem so se pošiljke, ki so prišle v Slovenijo po zraku v letu 1944, v primerjavi z onimi z druge polovice 1943 kar podeseterile. Še več pomoči pa smo od zaveznikov dobili od Novega leta do 16. maja **1945**, to je do datuma, ko so zavezniki menili, da je vojne v Evropi konec in nam vojaška pomoč ni več potrebna.

V zadnjih mesecih vojne je precej pomoči prišlo po kopnem iz naših baz v Dalmaciji in po cestah skozi Liko in Banijo v Belo krajino iz slovenske preskrbovalne in sanitetne baze v Biogradu na moru z vmesnim skladiščem v Topuskem. Ker ni bilo dovolj transportnih sredstev, pa tudi prehod iz slovenskega osvobojenega ozemlja skozi jugozahodno Hrvaško do Jadranske obale ni bil povsem varen pred napadi ustašev in četnikov, so po obleko in obutev ter oborožitev in opremo odšle tja cele enote. Tako je sredi januarja leta 1945 Gubčeva brigada s položajev pod Gorjanci odšla v Topusko in se iz zalog Glavnega štaba Slovenije v celoti preoblekla v angleške uniforme ter se nato z dodatno oborožitvijo in opremo za še eno brigado vrnila v Metliko.

Poleg baze Vrhovnega štaba NOV in POJ v Bariju je konec leta 1944 in v začetku leta 1945 delovala slovenska baza v Biogradu na moru.

Enako sta za to brigado odšla na Hrvaško še 1. bataljon Dolenjskega odreda in Ljubljanska brigada. Mesec dni kasneje se je odpravila na podobno pot 9- brigada XVIII. divizije.

Manj uspešen je bil pohod na Hrvaško po nove ameriške topove in opremo oddelka artilerije VII. korpusa v mesecu marcu. Tega je na pohodu nazaj presenetila velika nemška in ustaška zaseda.

Zanimiv je tudi primer pohoda Rezijanskega bataljona, ki je iz položajev v Slovenski Benečiji marca 1945 odšel v Cerčno na sedež štaba IX. korpusa. Tam se je v celoti preoblekel v britanske uniforme in popestril svojo oborožitev iz zaloga, ki so jih s padali poslali zavezniki. Za tem se je bataljon sredi nemške ofenzive na enote korpusa vrnil na svoje operativno območje zahodno od Soče. Tako so se prve dni maja slovenski partizani v britanskih uniformah srečali z Novozelandci v Trčmunu, Čedadu in Vidmu v enakih oblekah. Razlike so bile samo v čepicah ter našitkih.

Omenjena zavezniška pomoč je prihajala iz skladišč v južni Italiji. Glavnino letalskih tovorov so prepeljali pripadniki 343-ga Vinga RAF na letalih Dakota in Halifax. Od avgusta 1944 do decembra istega leta pa nam je pomoč dostavljala tudi sovjetska eskadrilja, ki je bila nameščena na letališču Bari-Palese. Ta je prav tako uporabljala zavezniška letala Dakota s sovjetskimi oznakami, vendar pod britanskim splošnim poveljstvom.

Blago iz seznama vojne pomoči so v bazah za letalski prevoz pripravljali na podlagi naročil, ki so jih zavezniški častniki za zvezo posredovali neposredno iz naših štabov. Dostikrat pa je bilo potrebno tudi nujno posredovanje Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije.

Pri pripravi orožja, opreme, obleke in obutve, sanitetnega in drugega materiala ter hrane za prevoz z letali in spuščanje s padali, so pod zavezniškim poveljstvom poleg britanskih vojakov in italijanskih civilnih delavcev, sodelovali tudi primorski Slovenci, ki so kot

prostovoljci vstopili v IV. prekomorsko brigado. Že od začetka leta 1944 so bile enote te brigade razmeščene v južnoitalijanskih pristaniščih. Tu so skrbale za vkrcavanje pomoči, ki je po morju odhajala na otok Vis in kasneje še v druge dele Dalmacije. Njen prvi bataljon in dve samostojni četi sta bili vključeni v pripravo in utovor pomoči, ki so jo zavezniki pošiljali z letali. Bataljon, ki je bil v Brindisiju, je štel več kot štiristo mož. Dve samostojni četi v Bariju pa sta imeli vsaka po več kot sto borcev. Posebnost teh enot je bila tudi v tem, da je bila v sestavi brigade tako imenovana letéča četa, samostojni četi v Bariju in na letališču Bari - Palese pa sta imeli letéča voda. V letéči četi in letéčih vodih je bilo približno dvesto slovenskih borcev, ki so sestavljali pomožno posadko na transportnih letalih. Ti so od spomladi 1944 do maja 1945 opravili približno šest tisoč poletov ne le nad Jugoslavijo in s tem vključno nad Slovenijo, ampak tudi nad Albanijo, Grčijo, Romunijo, Bolgarijo in severno Italijo.

Pripravljanje pomoči, ki je prihajala z letali, je bilo različno od tiste, ki je bila odvržena s padali. Ona, ki so jo iztovarjali iz letal na partizanskih letališčih je bila praviloma v vrečah in zabojih, ki so tehtali od nekaj deset do sto kilogramov. Pomoč, ki so jo spuščali s padali pa v tako imenovanih cilindrih in kontejnerjih, ki so tehtali od sto do dvesto štirideset kilogramov ali pa v posebnih dvojnih vrečah. Sprva so bili poleti le ponoči, v kasnejšem obdobju pa tudi podnevi. Letala so na misije odhajala posamično, ali v skupinah tudi po dvanajst letal skupaj. Večje skupine so imele nad ozemljem, ki ga je nadzoroval sovražnik, stalno zaščito lovcev. Letala so imela natančno določene cilje, njihove posadke pa so bile seznanjene z razpoznavnimi znaki na tleh, ki so se menjali in so jih za vsako misijo posebej bazam v Italiji posredovali oficirji za zvezo, ki so bili pri nas.

Sprva je pomoč prihajala le na spuščališča. Takšnih, ki so delovala dalj časa je bilo na celotnem ozemlju širše Slovenije približno dvajset, od tega največ v Beli krajini in na obrobju Kočevskega roga. Prvo med njimi je bilo v bližini Drag nad Suhorjem, ki je delovalo že od jeseni 1943, vendar so ga Nemci aprila 1944 odkrili in bombardirali. Druga znana večja spuščališča na tem področju so bila še: Gospodična na Gorjancih, Stari trg ob Kolpi, Gmajna pri Črnomlju (ki je bilo največje), Golek pri Dragatušu in Mlake pri Krasincu. Med spuščališča, ki so bila blizu Glavnemu štabu NOV in POS lahko štejemo tudi ono pri Kočevski reki.

Na operativnem področju IX. korpusa so bila večja spuščališča na Lokvah, na Čepovanu, v okolici Cerkna in na Vojskem.

Na Štajerskem je bilo več spuščališč na Pohorju (najbolj znano na Rogli in pri Dajah), na severnih pobočjih Logarske doline, nad Vitanjem, pri Radmirju, Gornjem gradu in Moravčah ter na Paškem Kozjaku.

Nekaj spuščališč so partizani in zavezniki uporabili le nekajkrat. Takšna so bila na Bovškem, v Loški dolini, v mozirskih hribih, na Veliki planini in še kje drugje. Znan je primer, ko so zavezniška letala februarja leta **1945** pri Ravnah pod Zasavsko goro blizu Izlak odvrгла gumijaste čolne, s katerimi naj bi prešla reko Savo 14. divizija - kar pa ni uspelo.

Zavezniška pomoč s padali je bila dobrodošla, vendar je bila enosmerna. Zato se je Glavni štab NOV Slovenije že konec leta 1943 odločil za izgradnjo tajnih letališč.

V začetku leta 1944 je bil ustanovljen pri Glavnem štabu oddelek za letalstvo, ki je pripravil skupaj z gradbenim oddelkom načrte za pet letališč. Od teh naj bi bila štiri v Beli krajini in eno v Loški dolini. Zgrajeno naj bi bilo tudi letališče pri Rečici ob Savinji na območju IV. operativne cone, vendar je nemška ofenziva pozimi 1944/45 ta načrt preprečila.

Prva zavezniška letala je sprejelo letališče Nadlesk v Loški dolini, ki je delovalo od 21. julija, ko so se nanj spustila prva britanska letala, do 17. septembra 1944, ko je zaradi napada domobrancev prenehalo delovati. To letališče je ponoči sprejelo do deset, podnevi pa do dvajset letal. V zgodovini je ostalo zapisano tudi zaradi tega, ker so z njega v Italijo poleteli prvi naši težki ranjenci ter rešeni ameriški letalci in britanski ter celo nekaj francoskih vojni ujetnikov.

Po ukinitvi letališča Nadlesk je takoj začelo delovati letališče na Otoku ob Kolpi, ki so ga začeli urejati že spomladi leta 1944 delavski bataljoni pod vodstvom majorja Mamiloviča. Letališko osebje je bilo v glavnem isto kot na letališču Nadlesk, za poveljnika letalske baze pa je bil imenovan Stane Oberstar.

Kmalu za letališčem Otok je bilo usposobljeno še večje letališče pri vasi Krasinec, nedaleč stran od prvega. To je delovalo pod imenom Peta letalska baza Glavnega štaba NOV in POS. Promet na obeh letališčih je bil vso jesen 1944 zelo živahen. Na Otoku so pristajala predvsem sovjetska letala iz baze pri Bariju, na Krasincu pa britanska. Konec leta 1944 je bilo letališče Otok praktično opuščeno, ker je bila sovjetska letalska baza v Italiji ukinjena in se je preselila v osvobojeni Zemun. Po tem datumu Sovjeti vse do osvoboditve Ljubljane in konca vojne v Sloveniji niso pristajali.

Medtem, ko so letališče Otok uporabljali predvsem ponoči, so na Krasincu pristajali Američani in Britanci večinoma podnevi. Letališka steza Otok je bila dolga le približno osemsto metrov, ona na Krasincu pa skoraj dva kilometra. Stezi sta bili različni tudi po širini. Na Krasincu sta bili praktično dve s skupno širino štiristo metrov, na Otoku pa le ena, širine dvesto metrov.

Letališči Otok in Krasinec sta imeli ločeni poveljstvi, vendar skupno protiletalsko in zemeljsko obrambo ter skupne varnostne organe.

*Težki ranjenci čakajo na odlet z Dakoto v
bolnišnico v Italiji*

Manever spuščanja letal je bil točno dogovorjen in usklajen z zavezniškim oficirjem za zvezo. Ta je prihod letal javil poveljstvu letališča, s katerim je imel neposredno telefonsko zvezo. Na ta način je lahko partizanska posadka pravočasno pripravila vse za sprejem letal. Označila je pristajalne steze (ponoči z ognjem, podnevi z razprostrtimi platni), določila sku-

pine za prevzem blaga, organizirala zavarovanje in podobno. Hkrati so bile obveščene tudi bolnice v neposredni bližini letališč v Črešnjevcu in v Gradacu, od koder so nato pripeljali ranjence in bolnike do pristajalnih stez in če je šlo vse po sreči, naložili na letala, ki so jih popeljala v bolj opremljene bolnišnice v Italiji.

Na letališču je bila organizirana tudi neke vrste mejna služba za nadzor odhoda in prihoda potnikov, ki jo je opravljal častnik za varnost. Nujno je bil prisoten tudi naš prevajalec za stike z letalskimi posadkami in zavezniškimi častniki.

Skupna obramba obeh letališč je bila močna. V njej je bilo pet protiletalskih oddelkov z osmimi težkimi protiletalskimi strojnici, z nekaj pehotnimi strojnici in približno sto puškami. Vse to je bilo mogoče uporabiti za boj z nizko letečimi sovražnimi letali ter za morebitno odbijanje pehote. Protiletalske strojnice so bile postavljene na vzpetinah Kučar in Plešivica ter na robovih obeh letališč. Težke protiletalske strojnice so bile odvzete iz ameriških letal, ki so ali padla na partizansko ozemlje, ali pa pristala na zasilnih letališčih ter iz raznih vzrokov niso mogla vzleteti. Ko so partizani za to orožje dobili od zaveznikov dodatno strelivo, je bila obramba še učinkovitejša. Kot posebnost naj navedemo, da so bila stojala za te strojnice izdelana v sicer znanih partizanskih delavnicah.

Sama gradnja in vzdrževanje letališč je bil zahteven tehnični in organizacijski posel. Ni šlo le za odstranitev grmovja in izravnavo tal. Narejene so bile tudi drenaže. Po raznih poškodbah pristajalnih stez pa je bilo potrebno te popraviti. Vse to so uspešno obvladale posebne gradbene skupine inženirske brigade VII. korpusa, ki so štejele tudi do tristo borcev. Tem

pa je pomagalo včasih več sto domačinov - posebno ko so teptali visok sneg na pristajalnih stezah.

Medtem, ko je letališče Nadlesk po domobranskem napadu septembra 1944 prenehalo delovati, sta letališči Otok in Krasinec bili usposobljeni za pristajanje in vzletanje vse do konca vojne. To je osebjem in delovnim enotam uspelo kljub napadom nemških in ustaških letal, ki jih je bilo kar nekaj, vendar vsi šele po januarju leta 1945. Zaradi močne protiletalske obrambe, prikrivanja objektov na letališču in lažnih signalov onstran Kolpe, škoda, ki so jo povzročili v letalskih napadih na letališča ni bila velika, oziroma so jo delovne skupine, inženirske brigade pri VII. korpusu kmalu popravile. Največ nevšečnosti sta predstavljala pravzaprav razmočen teren in pozimi visok sneg, ki ga je bilo treba teptati in tlačiti peš in z volovskimi vpregami. Več žrtev je bilo med civilnim prebivalstvom, ko so Nemci in ustaši odmetavali bombe po bližnjih zaselkih. Med tem je bil ubit le en partizan, Hrastničan Rudolf Ravnikar. Ta ima grob in v teh dneh obnovljen spomenik na pokopališču v Podzemlju.

Čeprav letališči Otok in Krasinec nista bili urejeni za pristajanje težkih bombnikov, je 27. februarja leta 1945 na Krasincu zasilno pristala poškodovana leteča trdnjava B24.

Letala niso pristajala vsak dan. Včasih je premor bodi zaradi slabega vremena, ali zaradi zastoja pri dobavah v bazi v Bariju izostal tudi po teden ali dva. Včasih pa je priletelo kar več letal skupaj. Največ jih je v enem mesecu priletelo marca 1945 in sicer 94 letal ter od 1. do 28. aprila 1945 kar 131 letal. Če prištejemo k temu še prilet enega letala na letališče Mlake, ki pa se je izkazalo zaradi slabe priprave tal za neuporabno, je od jeseni leta 1944 do 28. aprila

1945 na belokranjska letališča priletelo in z njih odletelo več kot sedemsto letal. Tri letala niso odletela. Ena Dakota se je poškodovala pri vzletu in so se iz nje komaj rešile za evakuacijo predvidene nosečnice. Drugo je bil že omenjeni ameriški bombnik, tretje pa prav tako prisilno pristali britanski lovec tipa Spitfire.

Slovenska partizanska letališča so imela tajne naslove: Nadlesk je bil I. letalska baza, Otok - II. letalska baza, Mlake, na katerem je pristalo samo eno letalo, je bilo imenovano III. letalska baza in Krasinec - V. letalska baza. IV. letalska baza naj bi bilo letališče Resnik pri Dragatušu, ki so ga urejali vso drugo polovico leta 1944, vendar za polete do konca vojne ni bilo usposobljeno.

★ Za rešene zaveznike je bila zvezda simbol svobode

Čeprav so posamezni britanski vojaki in častniki kot nemški vojni ujetniki prišli med slovenske partizane že v letih 1941 in 1942 ter med njimi ostali, saj do njihovih baz v Afriki ni bilo nobenih poti, lahko ugotovimo, da je do organiziranih pobegov in reševanja zaveznikov preko našega ozemlja prišlo šele po italijanski kapitulaciji.

Prva večja skupina rešenih Britancev in francoskih vojnih ujetnikov in delavcev na prisilnem delu je odšla iz Slovenije z letali s partizanskega letališča Nadlesk že v začetku septembra leta 1944. Pred tem so rešeni vojni ujetniki in drugi zavezniki, ki so pobegnili iz nemških transportov, ob spremstvu slovenskih partizanov odhajali iz Slovenije peš v Gorski Kotar in Liko ter naprej do jadranske obale. Od tam so jih bodi s partizanskimi barkaçami ali z angleškimi vojnimi ladjami prepeljali na že osvobojene otoke v srednji Dalmaciji ali neposredno v južno Italijo.

Najbolj znan primer iz tega obdobja je pohod skupine devetinsedemdeset britanskih vojakov in častnikov, med katerimi je bilo precej Novozelancev, Avstralcev in Južnoafričanov. Ti so septembra leta **1943** pobegnili iz taborišč v severni Italiji in s pomočjo furlanskih pripadnikov odporniškega gibanja po dolгих tavanjih prišli na območje IX. korpusa. Od tu so jih poslali naprej na Dolenjsko, kjer so se v jeku nemške ofenzive znašli pri Levstikovi brigadi nekje pod Mokrcem. Štab brigade jim je določil vodiča Franca Miklavčiča-Florjana, ki je znal angleško. Le-ta jih je mimo zased srečno pripeljal na Rog, kjer jih je sprejel že omenjeni zavezniški častnik major Jones. Ker še ni bilo letalskih zvez, oziroma so zavezniška letala vojaško pomoč samo odmetavala s padali, je skupina odšla naprej na Hrvaško. Še naprej jih je vodil častnik slovenske partizanske vojske Franc Miklavčič, kasnejši sodnik in podpredsednik slovenskih krščanskih demokratov ter sedanjí predsednik Krščansko socialne unije. Skupina je po dolgi in naporni poti, ki jih je vodila preko Banije in Like, prišla k hrvaškemu Glavnemu štabu v Otočac. Tam se je slovenski vodič od njih ločil, oni pa so nadaljevali pot do Senja in nato po morju odpluli v južno Italijo. O tem podvigu je vzhičeno in spodbudno pisal londonski Times 6. januarja 1944. Dogodek pa je pred kratkim France Miklavčič povzel v spominih na srečanje z zavezniki v reviji Svobodna misel.

Drugo osebno izkušnjo pobeglega vojnega ujetnika, ki so ga rešili slovenski partizani, je opisal v knjigi, ki je šele pred dvema letoma izšla v Avstraliji, Ralph Churches. Ta je skupaj z mnogimi drugimi britanskimi vojniki padel v roke Nemcem na rtu Maleas v Grčiji maja leta 1941. Nemci so ga poslali v ujetniško taborišče in poleti leta 1944 se je znašel med prisilnimi graditelji elektrarne Ožbalt na Dravi. Skupaj s še 87 tovariši so poiskali stik z našim odporniškim giban-

jem in pripravili pobeg. Tako jih je konec avgusta iz ujetništva rešil 3- bataljon Šerčerjeve brigade, ki je takrat delovala na Pohorju. V spremstvu partizanskih patrolj je celotna skupina odšla v Belo krajino, kamor so kljub nemškim zasedam prispeli v pičlih desetih dneh in se čez sedem dni z letali odpeljali v Italijo. Še danes pa je blizu železniške postaje Ožbalt na veliki naravni skali granitna plošča s posvetilom temu dogodku.

Med rešenimi zavezniki je bilo od srede leta 1944 vse več letalcev - predvsem pripadnikov 15. ameriške zračne sile. Ta je delovala z letališč v južni Italiji z več kot tisoč bombniki B-17, imenovanimi Liberator, ter B-24 - leteče trdnjave. V sestavo te zračne sile je sodilo tudi nekaj sto lovcev in drugih letal od Mustangov, do dvotrupnih Lightningov. Ameriški bombniki so imeli praviloma deset do dvanajst člansko posadko in so bili dobro oboroženi, saj je imel vsak od njih po štiri strojnične kupole. Poleg tega so jih nad sovražnim ozemljem ščitile jate lovcev. Vendar se je kljub temu dogajalo, da je bilo katero od letal zadeto in so mu odpovedali motorji, ali pa se je vnelo. Na ozemlju Slovenije je znano najmanj 35 krajev, kjer so se ta letala zrušila. Ob tem je zanimiv podatek, da je skozi sprejemališče za zavezniške pobege vojne ujetnike in rešene letalce pri Glavnem štabu Slovenije, ki je blizu Semiča delovalo pod oznako Baza 212, šlo kar 81 ameriških letalskih posadk, ki so bile nato evakuirane v Italijo. Nekatere teh posadk so ob pomoči italijanskih domoljubov in partizanov organizirano prišle k nam iz severne Italije iz okolice Vidma, Benetk in celo gorskega prelaza Brenner.

Med 304 rešenimi ameriškimi letalci, ki so se s pomočjo slovenskih partizanov srečno vrnili v svoje baze, je bila tudi že omenjena dvanajst članska posadka leteče trdnjave B-24 številka 451BG, ki je zaradi hude poškodbe na motorjih ob zadetku nad Augs-

burgom zasilno pristala na partizanskem letališču Krasinec februarja leta 1945. To težko letalo, tudi če bi motorje popravili, ne bi moglo tam ponovno vzleteti. Zato so ga s privolitvijo zaveznikov popolnoma razrezali. V slovenskih partizanskih delavnicah pa so posamezne dele pretopili ali predelali v razne uporabne predmete - med drugim v znane partizanske žlice. Seveda so z njega pred tem odstranili težke strojnice in drugo vredno in uporabno opremo.

V prilogi je seznam članov posadke tega letala, tako kot je bil zabeležen v knjigi "Allied Airmen and Prisoners of War rescued by the Slovene Partisans", ki jo je v angleškem jeziku leto dni po končani vojni izdal slovenski raziskovalni inštitut na podlagi podatkov Glavnega štaba NOV in POS.

»B 24, 451 B. G. AAF, the plane damaged, compelled to land in the aerodrome of Krasinec February 27, 1945 (hit by the antiaircraft fire over Augsburg), left from the aerodrome in Krasinec by aeroplane for Bari February' 28, 1945:

262. **Robert S. Tupper**, 1st Lt. 0-2058383, born December 19, 1921 at Springfield, South Dakota.
- 263 **Laurence H. Horn**, V¹ Lt. **0-714098**, born November 27, 1923 at Memphis, Tennessee.
264. **M. R. Boer**, 2nd Lt. **0-717029, 1280 E. 12^h** Brooklyn, New York, born August 6, 1923-
- 265-**Arthur J. Lukas**, 1st Lt. **0-823652**, born December 11, 1921 in Baltimore, Maryland.
266. **Donald S. Dagg**, t/sgt. **13038330**, born October 21, 1919 in Washington, Pennsylvania.
- 267 **Jack Riddle**, t/sgt. **13106395**, born December 22, 1918 at Spruce Pine, North Carolina.
268. **Cesarino J. Matracci**, s/sgt. **32722561, 64** Cottage Street, Buffalo, New Jersey, born October 3, 1921.
- 269 **Bob E. Poston**, s/sgt. 35584908, 302 Walnut St., Manchester, Indiana, born October 25, 1923.
270. **Eugene Ldye**, s/sgt. **37358342, 613 4^h Ave.**, Ardmore, Oklahoma, born October 18, 1925.
271. **K. R. Williams**, s/sgt. **38067571**, born August 21, 1918 at Romero, Tex.
272. **William Mat hie son**, sgt. 16065894, born December 7, 1918 at Port Huron, Michigan.

Opomba:

1st Lt. = nadporučnik

2nd Lt. = poročnik

sgt. - seržant

Pri tem je treba poudariti, da v slovenskih arhivih niso le podatki o posadki omenjenega letala, ampak za vse 304 rešene ameriške letalce in za 14 evakuiranih pripadnikov RAF ter za 372 osvobojenih britanskih vojnih ujetnikov, 94 Francozov in 29 pripadnikov drugih narodov, ki so prav tako pobegnili iz nemških taborišč ali transportov v Sloveniji. Vsi ti so preko že imenovane baze 212 odšli iz Slovenije. Nekaj deset Britancev in Francozov, ki niso na teh seznamih, pa je prostovoljno ostalo pri slovenskih partizanih ali pa so od nas odšli po drugih poteh.

*Nasmejana posadka sestreljenega Liberatorja v
družbi slovenskih partizanov v Suhi Krajini*

Ob listanju po omenjenem seznamu se da ugotoviti, da je padlo na ozemlje Slovenije nekaj poškodovanih ali gorečih zavezniških letal, ki so na naše nebo priletela iz bolj oddaljenih območij, vse od Innsbrucka, preko Bolzana, Benetk, do Celovca in Gradca ter eno letalo celo iz daljnega Münchna.

K nam so se dobesedno privlekli, ker so imeli zavezniški piloti in navigatorji na svilo natisnjene ze-

mljevide, na katerih je bila Slovenija zaznamovana kot po partizanih nadzorovano in sorazmerno za letalce varno ozemlje. Razpoznavni znak za letalce, ki so se s padali varno rešili, da so resnično prišli med prijatelje je bilo to, da so imeli njihovi reševalci na čepicah rdeče zvezde. Spontano geslo med neznanci, ki so padli z neba in partizani pa je bilo: "Amerika - Tito".

Marsikateremu letalcu se skok z letala ni posrečil. Nekateri so bili v zračnem boju smrtno zadeti ali so že rešeni podlegli ranam v partizanskih tajnih bolnišnicah. Ti so bili pokopani z vsemi vojaškimi častmi in če je le bilo mogoče, tudi s cerkvenim obredom. Njihove posmrtno ostanke so v večini primerov po vojni prenesli v domovino.

Enega od tako tragičnih dogodkov v svojih spominih opisuje partizanskih sanitejec in kasneje znani ljubljanski zdravnik Vincenc Domitrovič. Takole piše:

"Maja leta 1944 sem bil pomočnik sanitetnega referenta Šlandrove brigade. Bili smo nekje za Černivcem v smeri Gornjega grada. Sredi noči je prišel v štab brigade nekdo iz kamniškega terena in zahteval nujno zdravniško pomoč, zdravnika. Poklicali so me v štab, mislim, da me niso niti obvestili, za kaj gre. Vzel sem s seboj najnujnejše, s kurirjem sva izginila v noč - v neznano. (Pripominjam, da takrat še nisem bil zdravnik, kar pa ni bilo pomembno, ko je šlo za nujen primer.)

Hodila sva vso noč po Kamniški Bistrici, mimo hotela in od tod naprej v smeri Jezerskega. Ustavila sva se pod visokimi smrekami. Pod njimi je bilo razpeto šotorsko krilo, pod njim pa trije Američani. To so bili letalci, ki so se pred dnevi spustili s padali, potem ko je njihovo letalo treščilo na zemljo. Najtežji ranjenec je bil glavni pilot, klicali so ga Captain. Ugotovil

sem zlom hrbtenice, prelom leve in desne golenice, sicer pa je bil pri zavesti. Drugi je bil sicer cel, vendar toliko izčrpan, da ni mogel stati na nogah. Tretji pa je bil še kolikor toliko pri moči. Pri njih so bili naši fantje partizani, terenci, ki so jim do tega trenutka nudili vse, kar je bilo v njihovih močeh. Med njimi je bil tudi partizan, ki je pred vojno živel nekaj časa v ZDA. Klicali so ga Čikago in on nam je za silo prevajal. Takoj sem poskrbel za najnujnejše, medtem pa je prišel zdravnik dr. Zajc - Miha iz Mengša. Jaz bi se moral vrniti v Šlandrovo brigado, pa je naslednji dan dr. Miha padel, torej sem ostal pri ranjencih. Iz Kamnika smo prejeli najnujnejša zdravila, obema letalcema je bilo potrebno dajati sladkor v žilo, in pa kateter za pilota. Vse to nam je preskrbel magister Karba iz Kamnika. Premestili smo ju v novo bolnišnico v Kamniški Beli, skupaj z našimi ranjenci.

Stanje ranjencev se je le počasi izboljšalo, pilotu z zlomom hrbtenice pa ni bilo pomoči. Po desetih dneh, kolikor sem ostal v bolnišnici, sta oba letalca že popolnoma okrevala, tako da sta prostovoljno pomagala v bolnišnici, pripravljala sta tudi drva.

Vsak večerju je njihov poveljnik, glavni pilot, poklical k sebi, da bi jima bral iz biblije. Zelo me je presunilo, ko sem prisostvoval slovesu ozdravljenih letalcev od svojega poveljnika. Krenila sta na dolgo in nevarno pot v Belo krajino. Njun poveljnik pa ni preživel. Pokopan je bil ob bolnišnici. "

Štab IV operativne cone pa je javil sanitetnemu oddelku Glavnega štaba NOV o istem dogodku takole:

"Prosimo, da se obvesti šef sekcije anglo-ameriške misije kapetan Saggars o naslednjem:

Na dan 20. julija t.l. (1944) je umrl v eni od postojank OK Kamnik zavezniški letalec. Podatki, ki smo jih dobili od OK KPS:

Osebni podatki: Oto H. Hinds rojen 14.X.1917

poročnik 0-150392, naslov: 9th street Boudler, Colorado, pilot

Vzrok smrti - posledica sledečih poškodb: zlom hrbtenice, *Fractura vertebrae*, prelom desne stegnenice - *fractura complicata femoris dex.* prelom leve golenice *fractura fibulae sin.* ter celotna oslabiljenost in preležanina, *Astenia gravis et decubitus*.

Z ozirom na močno konstitucijo umrlega ter skrbno zdravljenje in nego je nastopila smrt šele po preteku skoraj 4 mesecev (tu je pomota - umrl je po dveh mesecih), navzlic vsem prizadevanjem in popolni terapiji, katere je bil deležen v naši postojanki.

Imenovani je pokopan v neposredni bližini objekta pod "Kozjim hrbtom".

Obred pokopa se je vršil na naslednji način: v prisotnosti v postojanki bivajočega ameriškega letalca, osebja postojanke ter upravnika iste je bil na dan 21. julija 1944 ob 17 uri umrli pokopan. Obred pogreba se je izvršil brez duhovnika v našem jeziku. Grob je okrašen z našim planinskim cvetjem in zelenjem, a na grob postavljen leseni križ. Ob križu je pokopana tudi steklenica s podatki umrlega.

Z drugimi podatki ne razpolagamo. "

Kako so zavezniki cenili reševanje svojih letalcev priča pismo, ki ga je pred koncem vojne na naše ljudi naslovil vrhovni poveljnik ameriške 15. zračne sile generalmajor Twining. V njem se v imenu več sto rešenih pilotov in njihovih družin zahvaljuje za to, da so namesto nemški ujetniki, postali ponovno svobodni in se lahko naprej borijo proti skupnemu sovražniku. Temu je dodal, da sta v njihovih srcih trajno zaznamovana junaštvo in domoljubje tistih, ki so jih za ceno svoje varnosti reševali ter v njih vzbudili spoštovanje do nas in našega ljudstva. Vsebinsko tega pisma so objavili številni britanski in ameriški listi, natisnjeno pa je bilo tudi v britanskem mesečniku za Jugoslavijo *Pobeda*.

Že poleti 1944 je vodja angloameriške misije v Sloveniji kapetan Goodvin poslal pisno zahvalo Narodnoosvobodilni vojski in partizanskim odredom Slovenije ter vsem našim svobodoljubnim ljudem za skrb in pomoč rešenim letalcem. Ob tem je zavrnil sovražno propagando, da partizani z zavezniki slabo ravnaajo in zagotovil, da vsak član zavezniške letalske posadke ve, da bo, če bo sestreljen in ga rešijo partizani, prišel v varne roke.

Številni rešeni zavezniški letalci so se v več kot 50 letih po vojni svojim rešiteljem oglasili s pismi, nimalo pa jih je prišlo na obisk v Slovenijo, o čemer obstaja na stotine zapisov.

H Ranjenci v Italijo, od tam pa prekomorci

Med najbolj človeško in za tisoče osebnih usod pomembno obliko zavezniške pomoči našemu narodnoosvobodilnemu gibanju lahko štejemo odvoz z letali težkih ranjencev, hudih bolnikov in nemočnih oseb iz naših partizanskih bolnišnic in osvobojenega ozemlja v Italijo ter kasneje tudi v Dalmacijo. Skupno se računa, da so zavezniki s tajnih letališč Nadlesk, Otok in Krasinec od poletja 1944 do maja 1945 v baze in bolnišnice na jugu Italije prepeljali 2.070 težkih ranjencev in hudih bolnikov.

V pričakovanju zaključni boj v Beli krajini in na Kočevskem, kjer so Nemci skupno z domobranci v začetku leta 1945 pripravljali zadnjo ognjeno zaporo pred prodorom zaveznikov in naše vojske na meje Reicha, se je znašlo v veliki nevarnosti več kot 2.000 nemočnih civilistov. Zanje je vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja preko Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije zaprosilo zaveznike, da jih evakuirajo z letali v že osvobojeno severno Dalmacijo.

Celoten podvig je izvedla 51. transportna eskadrilja 15. ameriške zračne sile pod poveljstvom majorja Bruce Dunna. Tako je trinajst letal Dakota z ameriški tehničnimi oznakami C-47 priletelo iz svoje baze pri Brindisi na partizansko letališče Zemunik pri Zadni. Od tu pa so večkrat poleteli na letališče Krasinec v Beli krajini. Od tam so 25. marca odpeljali 788, naslednji dan pa še 1.253 otrok, žena in starcev.

Opisano dejanje je dobilo v zgodovini ameriškega vojnega letalstva iz časa druge svetovne vojne ocene ene najboljše organiziranih humanih akcij v Evropi. Kot nekaj izrednega ga omenja v svoji pred tremi leti izdani knjigi zgodovine posebnih akcij ameriškega vojnega letalstva na Balkanu ameriški zgodovinar in analitik William Leary.

*Pohod transporta ranjencev s Primorske
na Notranjsko*

Enako kot ta podvig, je med našimi ljudmi znan prenos ranjencev z Gorenjske in Primorske, ki se je zgodil avgusta leta 1944. V tem času se je na območju IX. korpusa sredi sovražnikove ofenzive od srede julija do prvih tednov avgusta znašlo na desetine ranjencev, ki

jih tajne bolnišnice "Franja" in "Pavla" s svojimi pomožnimi oddelki niso mogle sprejeti ali obdržati, saj so pričakovali še nove napade in nove ranjence. Pod poveljstvom štaba IX. korpusa so slovenski partizanski zdravstveni delavci in moštvo petih brigad XXX. in XXXI. divizije organizirali zavarovan pohod in prenos ranjencev. Ta se je začel 13. avgusta pri Cerknem in se po hudih naporih, med katerimi sta zaradi izčrpanosti umrla dva ranjenca, končal čez teden dni v Loški dolini. Večino teh ranjencev in invalidov ter bolnikov so nato zavezniška letala prepeljala v Bari in v druga mesta na jugu Italije.

Visoka morala ranjencev in tistih, ki so jih nosili in varovali ter odlična organizacija transporta, so postali simbol skrbi za ranjence v celotni naši partizanski vojski. Ta simbol se vzdržuje s pohodi po poteh reševanja ranjencev, ki jih vsako leto organizirajo borčevske organizacije Primorske in Notranjske ter domicilni odbori nekdanjih borcev XXX. in XXXI. divizije. V zadnjih letih je Zveza daištev vojnih invalidov Slovenije prevzela pokroviteljstvo nad temi prireditvami.

Dobra organizacija partizanskega zdravstva in domiselno speljane stalne kurirske zveze, ki so omogočile tudi vame Transporte ranjencev pa niso edina posebnost našega osvobodilnega boja. Sem sodijo tudi naše baze ter delovanje vojnih partizanskih bolnišnic v Italiji in Dalmaciji.

Ta oddaljena oporišča slovenskega upora so nastajala postopno z našim osebjem ob pomoči zaveznikov, čeprav sprva ni šlo brez težav.

Takoj po kapitulaciji Italije se je na ozemlju, ki so ga nadzorovali zavezniki, nabralo nekaj deset tisoč Slovencev in istrskih Hrvatov, ki so se kot nekdanji italijanski vojaki ali pripadniki tako imenovanih kazenskih delovnih bataljonov znašli v zavezniškem vo-

jnem ujetništvu, ali pa se kot nekdanji politični zaporniki in interniranci zbrali v sprejemnih centrih. Ogromna večina le-teh je bila navdušena nad partizanskim bojem za svobodo in se je že proti koncu leta **1943** organizirala v večje urejene skupine. Tem so zahodni zavezniki po posredovanju Titovega Vrhovnega štaba sredi novembra istega leta priznali položaj sobojevnikov ter jih kasneje tudi oborožili in opremili. V istem obdobju pa so bile v omenjenih bazah, predvsem v Bariju, organizirani tudi posebni oddelki vojnih bolnišnic z našim ali mešanim strokovnim osebjem.

Prvo zbirno taborišče za naše prostovoljce nekdanje zapornike, internirance in vojne ujetnike, je bilo v Carbonari, nato pa še v Gravini, pri Brindisiju in v Bariju.

Konec leta 1943 in v začetku leta 1944 so bile ustanovljene 1., 2. in 3. prekomorska pehotna brigada ter 1. tankovska in 1. artilerijska brigada. Te enote so imele praviloma od 2.500 do 3.500 borcev. Njihovo moštvo so pretežno predstavljali primorski Slovenci in Istrijani in le delno Črnogorci, Dalmatinci ter drugi pripadniki južno-slovanskih narodov.

Poleg omenjenih treh pehotnih brigad, ki so jih v celoti opremili in oborožili Britanci, ter 4. prekomorske brigade, ki je bila zadolžena za logistiko, sta bili v Egiptu in južni Italiji z britansko pomočjo ustanovljeni še dve eskadrilji lovskih bombnikov. V ameriški armadi, ki je delovala na levem boku italijanske fronte, pa so bile tudi tako imenovane slovanske čete. Tudi te so bile sestavljene večinoma iz primorskih Slovencev, nekdanjih italijanskih vojakov ter političnih zapornikov, ki so se ob odhodu Nemcev znašli na Sardiniji.

Omenjenim enotam se je kasneje pridružila še 5. prekomorska brigada. V njej so bili pretežno v nemško vojsko prisilno mobilizirani Gorenjci in Štajerci, ki so se predali zaveznikom v Franciji, Belgiji in na Nizozemskem po invaziji v Normandiji. Sprva so se znašli v vojnem ujetništvu na britanskem otoku, vendar so se kaj hitro opredelili za vstop v vrste narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. 5. prekomorska brigada je štela 3-200 borcev in se je po kratkem urjenju v južni Italiji decembra 1944 izkrcala v Splitu. Po hudih bojih zgodaj spomladi 1945 se je preko Velebita in Gospiča prebila proti Sloveniji in mesec dni pred koncem vojne prešla Kolpo z brodom in po novem lesenem 20 tonskem mostu pri Vinici, ki so ga prav za ta namen zgradile enote inženirske brigade VII. korpusa.

Bojne poti prekomorskih brigad in začetkov našega vojnega letalstva so opisani v številnih knjigah in člankih. Skupno sporočilo vseh teh zapisov je v tem, da je bilo v njih več kot 25.000 Slovencev - večina primorskih rojakov in da so mnogi dali življenja za svobodo vse od dalmatinskih otokov, preko Bosne in Srbije, do Hrvaške ter za osvoboditev Trsta in Slovenskega Primorja.

Za našo oceno sodelovanja NOB z zavezniki je pomembna ugotovitev, da so vse te enote zavezniki dobro opremili in oborožili, prav tako, kot bojne enote britanske in ameriške armade.

Omeniti velja tudi tako imenovano Jugoslovansko brigado, ki je bila leta 1944 ustanovljena v Sovjetski zvezi. Tudi v tej je bilo veliko Slovencev - Štajercev in Gorenjcev, ki so bili zajeti ali so prebegli na ruski fronti. V ruskem ujetništvu so se kmalu odločili za boj na strani zaveznikov.

V 2. tankovski brigadi, ki je bila ustanovljena v Kolu-
mi v Sovjetski zvezi, pa so bili poleg nekdanjih nemških
vojakov, tudi slovenski tankisti, ki so se pred tem šolali
pri Britancih v Egiptu in južni Italiji. Tudi med njimi je
bila večina Slovencev. Ta tankovska brigada je marca
1945 pri Nišu stopila na jugoslovanska tla. Mesec dni
pred koncem vojne je sodelovala pri preboju srem-
ske fronte. Nato je svojo bojno pot nadaljevala za
osvoboditev Zagreba in Brežic. Takoj po koncu vojne
pa je odšla v Trst.

★ **Med nami niso bili tujci, ampak soborci**

Opis sodelovanja našega narodnoosvobodilnega
gibanja z zavezniki ne bi bil popoln, če ne bi omenili
tudi enot NOV in POS, ki so bile sestavljene iz pri-
padnikov drugih narodov, oziroma če ne bi poudarili
sodelovanja posameznih tujcev v naših vrstah.

Do kapitulacije Italije so med slovenske partizane prišli
in med njimi ostali, nekateri pa na naši zemlji tudi
padli, le posamezni tujci. Večinoma so bili to od Nem-
cev ujeti zavezniški vojaki, ki jim je uspelo pobegniti
iz transportov in taborišč. Le nekaj italijanskih in avstr-
ijskih protifašistov se je pridružilo slovenskim parti-
zanom pred jesenjo 1943.

Kapitulacija Italije pa je pomenila ne le razširitev slov-
enskega osvobojenega ozemlja, ampak tudi pravi
razcvet protifašističnega gibanja in oboroženega upo-
ra proti nemškemu okupatorju v pretežnem delu sos-
ednje Furlanije in Julijske krajine.

Iz protifašističnih prostovoljcev, zlasti mladincev in
delavcev iz Trsta, Milj, Gorice, Tržiča in Vidma ter iz
drugih obmejnih krajev, so bili že septembra 1943
ustanovljeni številni bataljoni. Sestavljali so jih tako
Italijani kot Slovenci. Do nemške ofenzive oktobra
istega leta so bili združeni v tri brigade, vendar so bili

v zimi leta 1943-44 večinoma razbiti ali razpuščeni. Nemško ofenzivo so preživeli le bataljon "Mazzini", Tržaški udarni bataljon, in ena četa 3- bataljona Istrskega odreda. Šele spomladi 1944 so se ustanovile nekatere italijanske enote, ki so imele lastno notranjo ureditev in poveljevanje, vendar so delovale na operativnem območju IX. korpusa ter pod njegovim vrhovnim poveljstvom.

V tem obdobju je bila ustanovljena tudi nova tržaška udarna brigada "Garibaldi". Ta je poleti 1944 mobilizirala nove borce, za katere pa ni bilo dovolj oborožitve in jih je približno osemsto odšlo na osvobojeno ozemlje v Belo krajino v novoustanovljeno brigado "Bratje Fontanot".

Štab divizije "Garibaldi Natisone" in štab IX. korpusa NOVJ (od leve na desno: Gino Izzero, Viktor Avbelj, Jože Borštnar, Mario Fantini, Giovanni Padoan)

Na zahodnem bregu Soče je bila poleti 1944 ustanovljena brigada "Garibaldi Natisone", ki je kasneje prerasla v divizijo s tremi brigadami: "Bruno Buozzi",

“Guido Picelli” ter “Antonio Gramsci”. Omenjena divizija je kasneje delovala na območju Trnovskega gozda ter aprila 1945 prešla v sestavo VII. korpusa in sodelovala ob koncu vojne pri osvoboditvi Kočevja, Ribnice in Ljubljane. Dober teden dni po koncu vojne je odšla v osvobojeni Trst.

Po prihodu omenjene divizije v Belo krajino se je vanjo vključila tudi brigada “Bratje Fontanot”, ki je bila ustanovljena novembra 1944 na Suhorju v Beli krajini iz že omenjenih novincev, ki so prišli med slovenske partizane iz okolice Trsta in Tržiča (Monfalcone). Tudi ta brigada se je udeležila zaključnih bojev za osvoboditev Ljubljane.

Tragična je bila usoda bataljona “Alma Vivoda”, ki je bil ustanovljen maja 1944 pri Socerbu iz prostovoljcev antifašistov iz Milj, Trsta in območja slovenske Istre kot samostojni del tržaške udarne brigade “Garibaldi”. Sprva je uspešno deloval skupaj s komando mesta Koper in Istrskim odredom. V nemški ofenzivi konec novembra 1944 pa se je najprej uspešno prebil južno od Buj, vendar je bil kasneje pri Topolovcu ponovno obkoljen in kot enota popolnoma razbit.

Po številu tujih borcev, ki so stopili v vrste slovenskih partizanov, sodijo na prvo mesto Italijani, takoj za njimi so Rusi in drugi pripadniki narodov nekdanje Sovjetske zveze. Med Sovjeti so bili predvsem begunci iz ujetniških taborišč v severni Italiji, kasneje pa tudi pripadniki 162. nemške tako imenovane Turkestan-ske divizije. Te so Nemci nabrali iz ujetniških taborišč, vendar se kasneje nekateri niso hoteli boriti na njihovi strani in so prešli v enote NOV Slovenije, predvsem na območju IX. korpusa.

Tako je bila spomladi leta 19⁴⁵ ustanovljena ruska četa pri 18. udarni brigadi XXX. divizije, januarja 1945 pa tako imenovani 2. ruski bataljon s 530 borci in

borkami. Vsi ti so v začetku maja sodelovali v hudih bojih na Opčinah za osvoboditev Trsta.

Poseben ruski bataljon je bil krajši čas tudi v sestavi 9. udarne brigade XVIII. divizije na Dolenjskem. V zaključnih bojih enot IV. operativne cone na Štajerskem pa je bilo tudi nekaj sto borcev iz nekdanje Sovjetske zveze. Le-te je ob koncu vojne pri Mariboru prevzela Rdeča armada.

S poveljem Glavnega štaba NOV in POS z dne 24. novembra 1944 je bil blizu Črnomlja ustanovljen Avstrijski bataljon. Sestavljen je bil iz pobeglih nemških vojakov antifašistov. Sprva je bil neposredno podrejen Glavnemu štabu Slovenije, kasneje pa je bil kot 4. bataljon Cankarjeve brigade v sestavi XV. divizije. Po hudih bojih pri Podhosti, Velikih Laščah, Smuki, Ambrusu in Kamnem vrhu, je nato sodeloval na zmagovitem pohodu proti Ljubljani. Kmalu po osvoboditvi je odšel na avstrijsko ozemlje, kjer je bil razpuščen.

Poleti leta 1944 je Prešernova brigada rešila iz nemškega delovnega taborišča na Jesenicah veliko Francozov. Številni med njimi so vstopili v tako imenovano Francosko četo, ki je kasneje v sestavi Vojkove brigade sodelovala pri že omenjenem prenosu ranjencev na Notranjsko. V zadnjih dneh vojne je Kokrški odred osvobodil francoske internirance iz taborišča na Ljubelju, ki je bil podružnica Mauthausna. Za boj sposobni so takoj ustanovili brigado "Liberte" z več kot sto borci. Ti so v naslednjih dneh celo sestavljali partizansko stražo v Rožu na Koroškem. Po tem pa so odšli v domovino.

Prav na koncu vojne so se med slovenske partizane vključile tudi posamezne madžarske enote, včasih kar skupaj s svojimi častniki. Vstopili so v Lackov

odred, ki je deloval severno od Drave ter v Šercerjevo brigado, katere operativno območje je bilo takrat na področju Črne na Koroškem.

Skupno je bilo v zadnjem letu vojne v enotah tujih narodnosti, ki so bili v sestavi NOV in PO Slovenije med 4.000 in 5.000 borcev.

Številni pripadniki drugih narodov, ki so se z ramo ob rami borili s slovenskimi partizani in so jih ti sprejeli kot tovariše in ne kot tujce, so prejeli naša vojaška odlikovanja. Med njimi so bili poleg borcev italijanskih, ruskih, avstrijskih, francoskih in madžarskih enot, še Poljaki, Slovaki, sudetski Čehi in Luksemburžani.

★ Od spominov do legende

Že omenjeni zavezniški zdravnik, major Lindsay Rogers je v svoji knjigi "Kirurg pri gverilcih - dogodivščine novozelandskega doktorja v Jugoslaviji", ki je izšla v Ameriki leta 1957, zelo podrobno opisal slovenske partizane in njihove poveljnike. Ker je bil pred prihodom na Rog poleti 1944 kar nekaj mesecev v Vrhovnem štabu NOV Jugoslavije ter je prešel več kot polovico Bosne in Dalmacije ter južne Hrvaške, nas je pronicljivo primerjal z ljudmi in okoliščinami, ki jih je videl in doživel tam. Za slovenske partizane in Slovence na sploh je ugotovil, da smo zanesljivi in natančni, da ljubimo red in čistočo, imamo lepo urejene hiše, smo iznajdljivi in pripravljeni za organizirano delo, radi pojemo in smo nagnjeni k pisanju pesmi.

Vse to bi lahko v prenesenem smislu bila tudi ocena za posebnosti našega upora proti okupatorju. Naš boj je bil množičen in dobro organiziran in se ni omejil le na vojaško plat delovanja. Zato lahko med izrazite značilnosti štejemo poleg dobre organizacije

bojnih enot in množične podpore terena ob delovanju odborov OF še razvejanost kurirskih zvez in točk, domiselno in učinkovito zdravstven oskrbo ranjencev in bolnikov, dobro obveščevalno in protiobveščevalno službo, razvito vojaško šolstvo, urejeno intendanco, lastne delavnice in popravilnice, številne tiskarne ter ustanovitev vrste zalednih ustanov kot so frontno gledališče, znanstveni inštitut, vojno sodstvo, civilno šolstvo in podobno, vse do vojaške godbe, ki je bila pri Glavnem štabu Slovenije.

Ko so prišli zavezniški častniki za zvezo med slovenske partizane, ti niso bili le navadna gverila. Naša vojska je bila že organizirana po vseh načelih sodobnih armad. Glavni štab Slovenije je imel poleg osrednjih operativnih oddelkov, še kartografsko službo, referat za letalstvo, posebno inženirsko enoto, urejen sistem zvez in tudi skupino častnikov za zvezo z zavezniki. Vse to je na zavezniške častnike naredilo globok vtis, tako kot so jih navdušili zadržanje civilnega prebivalstva ter požrtvovalnost in junaštvo borcev ter še posebej bork. Zato ni čudno, da so se stiki z zavezniki ohranili še desetletja in desetletja po končani vojni. Znano je, da so pripadniki zavezniških vojaških misij, ki so bili v Sloveniji ter rešeni letalci in vojni ujetniki po koncu druge svetovne vojne napisali na stotine poročil, zapisov in člankov o osebnih doživetjih, ki niso ostale le v arhivih, ampak so bile objavljene v številnih publikacijah.

Naj naštejemo le nekatere. Poleg že omenjene knjige novozelandskega zdravnika Lindsay Rogersa in v slovenščino prevedene knjige Franklina Lindsaya, so tu še spomini Williama Jonesa, sir Petra Wilkinsona, senatorja Johna Blatnika, rešenega letalca Billa Pettya, rešenega vojnega ujetnika Ralpa Churchesa

ter zgodovinske študije sir Williama Deakina, sir Davida Hunta, Williama M. Learya, in gospodične Elisabeth Barker.

Tudi med slovenskimi pisci jih je veliko, ki jih je na ravni spominov in na ravni znanstvenega pristopa zaposlilo opisovanje sodelovanja z zavezniki. Sem sodi plejada knjig o prekomorskih brigadah ter zapisov o partizanskem zdravstvu, ter knjige, ki jih je o rešenih letalcih napisal partizanski fotograf in kasnejši publicist Edi Šelhaus. Tukaj so še zapisi o partizanskih letališčih Petra Levca in Zvonka Rusa ter zgodovinske študije o sodelovanju z zavezniki naših strokovnjakov dr. Toneta Ferenca, dr. Dušana Bibra, dr. Jožeta Pirjevca, Zdravka Klanjščka in mnogih drugih.

Nekateri se spominjamo tudi uspelega poziva takratnega radia Ljubljana in ženske revije Jana leta 1976 svojim poslušalcem in bralcem, naj pošljejo na njuni uredništvu svoje zapise spominov na srečanja z rešenimi zavezniškimi letalci. Odmev je bil tako množičen, da vsega poslanega niso mogli objaviti.

Poleg posebnih muzejskih zbirk širom po Sloveniji, ki so posvečene sodelovanju z zavezniki med vojno, je bilo v zadnjih desetletjih organiziranih še nekaj občasnih razstav s to vsebino. Tako je bila med drugim v Ljubljani ob 50 letnici ustanovitve prvih slovenskih partizanskih brigad poleti 1992 zelo odmevna razstava o reševanju zavezniških letalcev. Opazni pa sta bili tudi dve razstavi leta 1978 in leta 1995 v Ljubljani, ki sta bili v dobršni meri posvečeni posebnemu sodelovanju z zavezniki, saj sta predstavili tako gradnjo spuščališč in letališč, kot izdelke partizanskih delavnic iz padal in iz predelane pločevine ter drugih ostankov zavezniških letal.

Posebnost v prikazovanju našega sodelovanja z zavezniki pa predstavlja že omenjena razstava, ki je bila na pobudo vodstva osrednje slovenske borčevske organizacije ter Muzeja novejše zgodovine v Ljubljani odprta poletu 1995 v Pentagonu, nato pa za stalno postavljena v muzeju Octave Chanute Aerospace Museum Foundation v Illinoisu.

Čeprav je bilo v prvih desetletjih po končani vojni odkritih kar nekaj plošč in drugih znamenj, ki spominjajo na sodelovanje z zavezniki, smo nekatere postavili in obnovili tudi pred kratkim. Tako smo ob 50 letnici zmage v prisotnosti nekaterih rešenih letalcev in nekdanjih članov vojaških misij na Rogu ob Bazi 20 odkrili ploščo, ki zgovorno priča o sodelovanju NOB Slovenije z zavezniki. Decembra istega leta je bila postavljena plošča na partizanski spomenik v Tuhinjski dolini, ki nam sporoča, da je tam v boju z Nemci padel tudi vodja ene od ameriških vojaških misij pri IV. operativni coni, kapetan Charles O. Fischer. Septembra 1996 pa smo prav tako v prisotnosti nekaterih članov zavezniških misij ter ameriškega veleposlanika v Sloveniji odkrili na kmetiji Plesnik v Logarski dolini ploščo, ki opozarja na to, da je tam leta 1944 pod zaščito Koroškega odreda delovala angloameriška vojaška misija.

To pa ni edina stvar, s katero v samostojni Sloveniji vzdržujemo spomin na sodelovanje z zavezniki v drugi svetovni vojni. Ob že imenovanem srečanju s tujimi veterani ob 50 letnici zmage nad fašizmom in v okviru osrednje proslave v Ljubljani maja 1995, je predsednik republike Milan Kučan podelil najvišja slovenska odlikovanja petnajstim članom tujih vojaških misij in rešenim letalcem. Dobili so jih Američani Franklin Lindsay, John Blatnik, James Goodwin, Edvard Welles, Robert Plan, John Rucigay, Bill Petty, Gerald Armstrong, John Andresen in vojni fo-

to reporter revije Life, ki je bil med vojno tudi v Sloveniji John Phillips.

Predsednik, republike Milan Kučan je ob 50 letnici konca II. svetovne vojne v Evropi podelit petnajstim tujcem - članom medvojnih misij in rešenim letalcem - visoka slovenska odlikovanja. Američan John Blatnik. Kanadčan William Jones in Rus Ivan Petrovič Ribačenko so bili odlilovaniposmrtno

Od Britancev so bili odlikovani William Jones, sir William Deakin in sir Peter Wilkinson. Poleg njih pa še Francoz Claude Chappey in ruski podpolkovnik Ivan Petrovič Ribačenko.

Visoka ruska priznanja - medalje Žukova - za sodelovanje v veliki domovinski vojni so ob 50 letnici zmage dobili številni slovenski partizanski poveljniki in pripadniki enot, ki so bile v drugi svetovni vojni v sestavi Rdeče armade.

Seveda so najtesnejše vezi in z njimi povezani spomini na doživetja zaveznikov med vojno pri nas spletene med posamezniki. V petdesetih letih po vojni je prišel v Slovenijo marsikateri rešeni letalec ali ujet-

nik. Številni so prinesli našim ljudem razne spomenice, priznanja in pohvale, ki so jim jih izročile za pomoč zaveznikom bodi ameriške ali britanske oblasti, bodi njihove veteranske organizacije.

Eno takšnih priznanj je pred letom dobil Danilo Šuligoj na svečanosti v Cerknem. Izročila mu ga je vnukinja ameriškega letalca Harolda Adamsa - Tanja Adams. Šuligoj je namreč v partizanski bolnišnici "Franja" skrbel za ranjenega Američana, ki se je pri skoku s padalom poškodoval in ga je ob nevarnosti nemškega vdora v bolnišnico en dan in eno noč nosil na hrbtu v drugo skrivno partizansko previjališče.

Številni zavezniški častniki, ki so se v jeku druge svetovne vojne znašli na slovenskih tleh in se kasneje vrnili v domovino, so ustvarili kar zavidljive osebne kariere. Eden zadnjih vodij angloameriške misije pri Glavnem štabu Slovenije John Blatnik, sicer po starših naše gore list, je postal član kongresa ZDA. Sir Peter Wilkinson je naredil uspešno diplomatsko kariero in je bil med drugim ambasador na Dunaju. Podpolkovnik Lindsay se je prav tako uveljavil na mednarodnem področju. Vodja francoske misije Claude Chappey je še danes uspešen poslovnež in predsednik trgovinske zbornice Pariza. Rešeni letalec John Andresen je ugleden profesor univerze Illinois. Prav tako rešeni letalec Charles Dougharty pa je po vojni postal poveljnik ene ameriških letalskih baz v Evropi. Radiotelegrafist poročnik Dan Gatoni je postal general v izraelski vojski.

Tudi nekateri slovenski partizanski častniki so svoje medvojne stike z zavezniki s pridom uporabili v mladi slovenski diplomaciji. Kot prvega med njimi lahko omenimo dr. Evgenija Ravniharja. Ta je bil pred vojno odvetnik, že v začetku italijanske okupacije pa je bil v Ljubljani organizator OF na sodišču in na

pokrajinski upravi. Med partizane je šel poleti leta **1942** in je bil kasneje prvi častnik za zvezo z britansko vojaško misijo pri Glavnem štabu Slovenije. Že med vojno je po nalogu maršala Tita odpotoval v London, nato pa je opravljal še druge diplomatske naloge. Njegov prvi namestnik v Glavnem štabu dr. Žiga Vodušek je prav tako večino povojnega službovanja preživel v diplomaciji. Sprva kot generalni konzul, nato kot ambasador in pomočnik ministra. V diplomacijo je po vojni odšel komandant Glavnega štaba Slovenije Tomaž Kveder, o katerem so zavezniški častniki, imeli najboljše mišljenje. V zunanji politiki sta se uveljavila tudi Marko Primožič in Božidar Gorjan, ki sta v letih 1944/45 imela tesne zveze s člani angloameriške vojaške misije na Štajerskem in Koroškem. Sicer pa je seznam slovenskih diplomatov, ki so si svoje izkušnje nabirali v stikih z zavezniki že med vojno kar obsežen. Sem sodijo vsekakor imena kot so: dr. Jože Vilfan, dr. Jože Brilej, dr. Aleš Bebler, dr. Stane Pavlič, dr. Darko Černež, dr. Marko Vrhunec, Bogdan Osolnik, Slavko Zore in še nekateri.

Ob 55 letnici prihoda prve zavezniške vojaške misije v Slovenijo številni nekdanji znanci in iskreni prijatelji ter soborci ne bodo več med nami. Še živeči in zdravi pa ne bodo v zadregi, ko bodo obujali spomine na tiste trde, vendar slavne dni, ki so v marsičem ostali in ostajajo legenda.

ing targets in northern Italy, Austria, southern Germany and southern Czechoslovakia and Hungary. In addition to the American airmen rescued, who had been shot down or forced to land on the territory of Slovenia, a further 14 members of the RAF, 372 rescued British prisoners of war and 94 French and 29 members of other nations left Slovenia by air through collection bases at the Headquarters of the National Liberation Army of Slovenia.

Allied aircraft also transported more than 2070 wounded partisans from Slovenia to hospitals in southern Italy. Two months prior to the end of the war, more than 2,000 helpless civilians, who were victims of military operations and the repression of the withdrawing Germans and their collaborators, were taken to northern Dalmatia from partisan liberated territory in Bela krajina. Soviet pilots also cooperated in flights to partisan airfields in Slovenia from their Bari-Palese base.

The allies greatly valued the military operations of the Slovene partisans, above all in destroying railway lines, which were of crucial importance to the occupiers. They thus had their military missions not only at the headquarters of the National Liberation Army of Slovenia on the liberated territory in Bela krajina, but also at the headquarters of the IX Corps in Primorska and the IV operative zone in Štajerska. At the end of 1944, there were more than 80 American, British and Soviet officers in Slovenia to provide communication.

At the end of 1943 and the beginning of 1944, the British armed, equipped and partially trained 27,000 Slovenes, former Italian citizens from the area of the so-called Juliana region and Slovene young men from Štajerska and Gorenjska forcibly mobilised into the German army, who had surrendered to the allies af-

ter the landing in Normandy. The allies did not treat them as prisoners of war but as fellow combatants. They were allocated to three infantry, one tank and one artillery brigade, and one reserve brigade. They also operated in two air squadrons. All took part in the conclusive battles expelling the Germans and their collaborators from the Yugoslav battlefield.

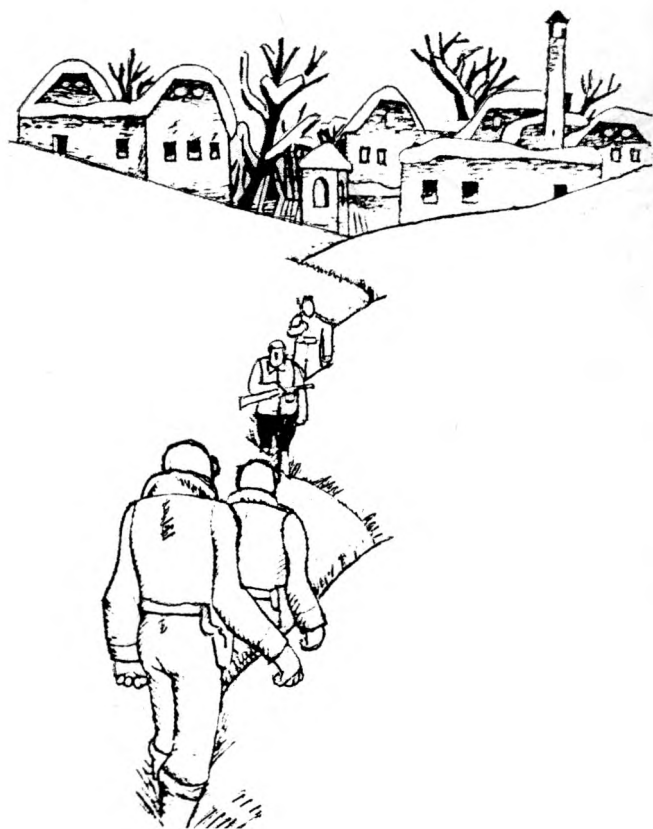
One brigade which was also composed for the most part of Slovenes - forcibly mobilised German soldiers who had surrendered to the Soviets - was formed in the Soviet Union. This took part in the breakthrough of the German and Ustashi lines at Srem and in the liberation of northern Croatia and central Slovenia.

In 1944 and the beginning of 1945, 4 Italian, 1 Soviet and 1 French brigade operated on Slovene ethnic territory under the command of the headquarters of the National Liberation Army of Slovenia. A so-called Austrian battalion was also formed. Together with some smaller Hungarian units who joined the allied cause just before the end of the war, there were from 4,000 to 5,000 combatants of other nations in Slovenia during the described period.

In the more than 50 years since the end of the second world war hundreds of memoirs and several books have been published about the cooperation of the Slovene partisans with the allies, both in Slovene and in English. In 1995, President of the Republic of Slovenia Milan Kučan awarded high state honours to 15 members of the former military missions and rescued airmen who were in Slovenia during the second world war.

V partizanskih delavnicah na osvobojenem ozemlju Bele krajine so iz ostankov sestreljenih ali prisilno pristalih zavezniških letal odstranili težke strojnice (fotografija zgoraj) ali pločevino in ohišja predelali v uporabne predmete (fotografija spodaj).

Tako je med vojno narisal srečanje med
partizansko patroljo in zavezniškima
padalcema, partizan in kasnejši akademski
slikar Ive ŠUBIC